

Kolláth Ágnes

16–19. SZÁZADI KERÁMIATÍPUSOK PÁPÁN

A tanulmány a Pápa (Veszprém megye) Fő terén 2011-ben végzett feltárások során előkerült kora újkori és újkori kerámiaanyaggal kapcsolatos első eredményeket mutatja be, különös tekintettel a keltező értékű kerámiatípusokra, a helyi gyártás bizonyítékaira és a máshonnan érkező, import áruk elkülönítésére.

Kulcsszavak: Pápa–Fő tér, kora újkori, újkori kerámiák, helyi gyártás, kereskedelem

A lelőhely és a feldolgozott leletanyag

Pápa–Fő terén 2011 júliusától szeptemberéig, majd októbertől decemberig a városközpont rekonstrukciójához kapcsolódóan összesen 1771 m²-re kiterjedő területen folytak ásatások.¹ A hat kutatási területet érintő munkálatok során az Árpád-kortól a 20. századig keltezhető jelenségeket tártunk föl, az őskort és a római kort szórványleletek képviselték. Az első telepnyomok a 10–11. század fordulójára, legkésőbb a 11. század első felére keltezhetőek, a területen az Árpád-korban mindvégig létező falusias település egy részletét tudtuk dokumentálni.² Ennek építményeit a leletek és az írott források alapján az Árpád-kor végén, de legkésőbb a 14. század első harmadában lebontották, elplanírozták, és létrehozták a piacteret, melynek köves-kavicsos burkolatát többször megújították.³ Bár valószínűleg voltak korábbi előzményei is, ekkor már bizonyosan állt egyház a templomdombon, ugyanis feltártuk a nagy területet körülfogó kerítőárokknak és az annak partján futó palisádfalnak a részleteit, az árok külső oldalán eltemetett tizenhét személy sírjával együtt. A középkor végén ezt az árkot betemették, és területére kiterjedt a vásártér, melyet újfent agyagba rakott kavicssal burkoltak. Ekkor épülhetett a késő gótikus, háromhajós, Szent István tiszteletére szentelt templom is, melynek a barokk egyház alól kinyúló alapfalait fel-

színre hoztuk, és hitelesítettük Mithay Sándor szondázó ásatásainak eredményeit. (MITHAY 1989, 105–108.) Ugyancsak megtaláltuk az új, szűkebb kerítőárok részleteit is.

A kora újkor kezdetén tehát a piactér, a templom és temetője, valamint kerítőárka határozták meg a városrész arculatát. A jelen tanulmányban vizsgált leletanyag teljes egészében a mai Fő tér középső részén 2011. október–december között feltárt VI. területről került elő (1. kép; 1. táblázat).⁴ Ennek a temetőárokra délre-délnyugatra elterülő területnek a funkciója a mohácsi csata után részben megváltozott, amikor a védett mezővárosba sokan beköltöztek a környékről. A piactér egy része is betelepült, ezt bizonyítja a VI. területen előkerült négy Fachwerk-szerkezetű ház részlete. Ezek alsó szintjén valószínűleg boltok működtek, erre utal a hozzájuk tartozó járósintekbe taposott, nagy mennyiségű állatcsont-hulladék. A most ismertető leletanyag legkorábbi egységei ezekből rétegekből származnak.⁵

A győri főkapitányság egyik legfontosabb várává vált Pápát 1594-ben Győr elestének hírére őrsége elhagyta, az arra portyázó tatár seregcsapatok pedig ostrom nélkül elfoglalták. A vár 1597-es visszavételekor viszont már be kellett vetni a tüzérséget, és még a lőporraktár is felrobbant, aminek következtében a város súlyos károkat szenvedett. Valószínűleg ehhez az eseményhez, esetleg a 17. század első feléből

1. táblázat: Pápa Fő tér. A feldolgozott leletanyag stratigráfiai egységeinek ismertetése és keltezése
 Tabelle 1: Pápa, Hauptplatz. Beschreibung und Datierung der stratigraphischen Einheiten des bearbeiteten Fundmaterials

SNR	Szelvény	Leírás	Keltezés	Db
S2012	VI/7.	A pince 18. századi, DNY-i bővítmenyének falsarka és a fal bontásakor keletkezett omladék. C F (Esterházy Károly és Ferenc) és F E (Esterházy Ferenc) bélyeges téglákat tartalmazott.	1759-től, a két Esterházy közös birtoklási ideje alapján (FÜLÖP 1994, 147.)	151
S2015	VI/8.	Kevert, habarcsos, agyagos, faszenes bontási törmelék a pince 18. századi, DNY-i bővítmenyének falától NY-ra.	18. sz. utolsó harmada	2
S2033	VI/9.	Több betöltési réteget magába foglaló szám. Ezek közül a legfelső a szelvényben lévő, 18. századi fal elbontásakor keletkezett, a másik kettő korábbi.	18. sz.	570
S2038	VI/3.	Barna, homokos betöltési réteg.	18. sz.	43
S2039	VI/15.	Pincebetöltés. Belőle 16.. évszamos, habán töredék került elő.	17-18. sz.	128
S2061	VI/17.	A szelvény megkezdésekor lemélyített első ásónyom, az útalap alatt. Több réteget foglal magába.	18. sz.	57
S2064	VI/12.	Sárgásbarna, homokos, épülettörmelékes planirozási réteg a pincefaltól délre.	18. sz. utolsó harmada	82
S2092	VI/12.	Pusztulási rétegsor a pincefaltól D-re. Felső része égett, agyagos, alatta téglás, vakolat- és habarcsötörmelékes omladék.	16. sz. vége	45
S2118	VI/9.	Beásás betöltése, mely vágja S2127 kavicsos járósíntet, az S2033 réteg alját képező kavicsos járósínt pedig ráfed. Zárt együttesnek tekinthető.	18. sz.	135
S2134	VI/13.	Kevert, sötétbarna földes, zöldes agyagszemcsés betöltés. S2100 18. századi téglafal vágja. Innen került elő a Tudor rózsát ábrázoló, angol plomba.	17. sz.	102
S2161	VI/20.	Omladékos pincebetöltés.	18. sz.	61
S2175	VI/26.	Modern akna betöltése. A betöltésbe a bolygatott kultúrrétegek földjét töltötték vissza.	13-20. sz.	48
S2273	VI/19-20. tf.	Pincebetöltés.	18. sz.	89
S2378	VI/26.	Világos, zöldesszürke-sárga agyagos járósínt, felszínén rendkívül sok állatsonttal.	16-17. sz.	19
S2391	VI/15-16.	Laza, téglás-habarcsos épülettörmelék a pince aljában, a boltozat beszakadt elemeivel.	18. sz.	204
S2414	VI/30.	Bontási törmelékes pincebetöltés.	18. sz.	275
S2417	VI/24.	A szelvény területén az útalap alatti felső, bolygatott réteg, melyet a pincebetöltés, illetve egy 18. századi járósínt alapozása alkotnak.	18-19. század	100
S2444	VI/10.	Barna, földes betöltési réteg S2438 sárga, agyagos réteg és S2463 kavicsos járósínt között.	15-16. sz.	66
S2487	VI/24.	Pincebetöltés felső része.	18. sz.	355
S2503	VI/24.	A pincebetöltés elkülönülő, sárga agyagos része, melyből 16. századi leletanyag került elő.	16-17. sz.	108
S2514	VI/22.	Sötét, iszapos, sárgás rögöket tartalmazó betöltési réteg.	16-17. sz.	9
S2626	VI/18.	Bolygatott betöltési réteg.	18-19. sz.	14
S2796	VI/23.	Kevert agyagos, szürkés-zöldes betöltés, kavicsokkal és állatsontokkal. Valószínűleg térburkolat alapozása lehetett.	18. sz.	88
S2797	VI/28.	Tömör zöldes szürkésbarna, homokos, kavicsos, sok állatsontot tartalmazó betöltés.	18. sz.	1
S2438-S2441	VI/10.	Sok állatsontot tartalmazó, agyagos betöltési réteg (S2438) és az alatta lévő kavicsos járósínt (S2441).	15-16. sz.	8

mely érdekes módon észak-déli tájolású (HARIS 1992, 125–126). Hogy biztosítsák körülötte a megfelelő teret, lebontották az uradalmi épületet és drasztikus szintkiegyenlítést végeztek, többek között elhordva a templomdombot. A planírozás során kitermelt földet a beszakított boltozatú pince feltöltésére használták, így annak betöltése a bontási omladék fölött erősen kevert, főleg sírföldből állt, de kisebb „zárványok” is maradtak benne a máshonnan odahordott földből.⁷ A feldolgozott leletanyag nagy része ebből a betöltésből származik, ami megnehezíti a 17. és a 18. századi kerámiatípusok elkülönítését.⁸ Végül néhány bolygatott réteg és későbbi objektum anyagát is átnéztem, a 18. és a 19. század közötti átmenetek, változások vizsgálatára.⁹

A Pápa Fő terén előforduló jelentősebb kerámiatípusok már a feltárás idején kirajzolódtak, az előkerülő leletek folyamatos megfigyelésének és fotózásának köszönhetően. Ezt a képet tovább árnyalta, hogy a mosott anyag (összesen 2770 db töredék) szétválogatása megtörtént, egyes, különösen jellegzetes darabokat pedig sikerült összeállítani. Ugyanakkor a leletanyagnak a munka megkezdésekor körülbelül még a fele mosatlan volt, a restaurálás és a végleges feldolgozás pedig valószínűleg csak akkor kezdődhet majd meg, amikor a tárgyak elfoglalják kijelölt helyüket a pápai Gróf Esterházy Károly Múzeumban.

Kutatástörténet

Hazánkban a kora újkor fazekas termékeit az 1940-es évektől vizsgálják, azonban a kutatások kevés kivételtől eltekintve a hódoltsági területekre fókuszálnak, a Dunántúl többi részére vonatkozó munkák pedig többnyire korábbi korszakokkal foglalkoznak.

Az oszmán fennhatóságon kívül eső lelőhelyek legprominensebb példája, a Nagykanizsa mellett található Bajcsavár, melyet Kovács Gyöngyi dolgozott fel és publikált. Leletanyaga a 16. század utolsó harmadára keltezhető, és

ezen a korábbi időszakon belül sem tekinthető tipikusnak, hiszen az erősséget a stájer rendek látták el, legénysége pedig nagyobb részt nyugati zsoldosokból állt, így az importáruk arányai valószínűleg messze felülmúlják az átlagot. (KOVÁCS 2001, 195, 197). Holl Imre a kőszegi vár feltárásáról megjelentetett monográfiájában a 16. század első felével bezárólag ismertette a kerámialeleteket (HOLL 1992, 26–36). A királyi Magyarország határvidékét vigyázó két vár, Ónod és Szendrő egyes kerámiatípusain keresztül Tomka Gábor szemléltette a két eltérő kultúrkör kölcsönhatását, azonban ez a tanulmány inkább a hódoltságot, valamint a Kárpát-medence északi illetve alföldi régióját kutatók számára nyújt segítséget (TOMKA 2003, 311–320).

A Dunántúl Habsburg uralom alatt álló településeinek anyagi kultúrája a kora újkor későbbi szakaszában tehát szinte ismeretlen számunkra. Pápáról Mithay Sándor közölt néhány, a várkastély területén folytatott ásataibaiból származó leletet (MITHAY 1988, 46, 9. ábra 6–7). Ugyancsak ő adott közre valamivel bőségesebb, e korszakba tartozó kerámiaanyagot a Pápához közeli ugodi várból (MITHAY 1988a, 53–97). Kozák Károly két cikkében foglalkozott a sümegi és a szigligeti várból előkerült egyes típusokkal, jelesül a habán kerámiával és a fazekakkal (KOZÁK 1964, 231–248; KOZÁK 1966, 81–89). Győr-Moson-Sopron megyéből Holl Imre a soproni városfal feltárásairól szóló cikksorozatában említett néhány 17. századi leletet, például pipákat (HOLL 1973, 187, 191, 17. kép). Szőke Béla Miklós egy győri leletmentésének kora újkori kerámiaanyagát közölte, mely a várfal valamely periódusa mögötti földtöltéssel került a megtalálási helyére. Ugyanebben a publikációjában a győri fazekasságra vonatkozó kora újkori forrásokat is összefoglalta (SZŐKE 1974, 75–99). Tomka Gábor a Mórchida és Árpás között található középkori faluhelyen végzett régészeti megfigyelés során napvilágra került, 13–17. századi keltezésű leletanyagot közölte (TOMKA 2011, 323–358). Soproni

Olivér néhány Györből és Abdáról származó, irókázott díszítésű tányér rajzát adta közre (SOPRONI 1981, 227, 5. t. 3–4; 237, 16. t. 6).

A néprajzi szakirodalom tekintetében valamivel jobb a helyzet, hiszen a komáromi fazekasok mindkét céglevelét közölték, a csákvári és tatai edénművességről több publikáció is megjelent, illetve Kresz Mária széles körű gyűjtésekre támaszkodó tematikus összefoglalásai is érintik a területet (A MESTER EMBEREK 2003, 154–157, 184–187; KRESZ 1960, 298–299, 317–324; KEMECSI 2006, 115–126; KÖRMENDI 1988; KRESZ 1991). Ugyanakkor a 17–18. század az az időszak, amellyel az etnográfia még nem tud a maga klasszikus módján foglalkozni, hiszen ép tárgyak csak ritkán maradtak fenn, az írott források pedig a fazekasokat illetően sosem voltak bőségesek.

Magáról a pápai fazekasságról is csak néhány közölt adattal rendelkezünk. A város területén és közelében elérhető úgynevezett pannóniai agyagok kiválóan alkalmasak mind tégláégetésre, mind edénygyártásra (FERENCZ 1994, 17). A település határában lévő egyik falut, ahol a Pápai család és örökösei, valamint a bakonybéli apátság, majd később Kinizsi Pál örökösei voltak birtokosok, 1436-tól Agyagliknak nevezték, a 15–16. század fordulójától készült adóösszeírásokban pedig már pusztaként említették (KUBINYI 1994, 64; HARIS 1994, 27–28). A fazekascéh 1661-ben alakult, a győri fazekasok 1633-as magyar nyelvű céhszabályzatát vették át (KRESZ 1991, 22–23).¹⁰ A 19–20. században a pápai mesterek mázas és fekete korsóikról, kályháikról, valamint külföldön is népszerűségnek örvendő pipáikról voltak híresek. 1835-ben fazekasbolt nyílt, továbbá köedénygyár is működött a városban. Az utolsó pápai fazekasmester 1940-ben égetett utoljára edényt. (Ács 1994, 358–359, 365–366).

A Pápa Fő terén előkerült 16–19. századi kerámialeletek ismertetése sok új információt nyújthat a korszak kutatóinak. Sikerült több, nagy valószínűséggel helyi gyártású kerámiatípust elkülöníteni, illetve egyes tárgyak a város

kereskedelmi és kulturális kapcsolatrendszerére szolgálhatnak hasznos adatokkal.

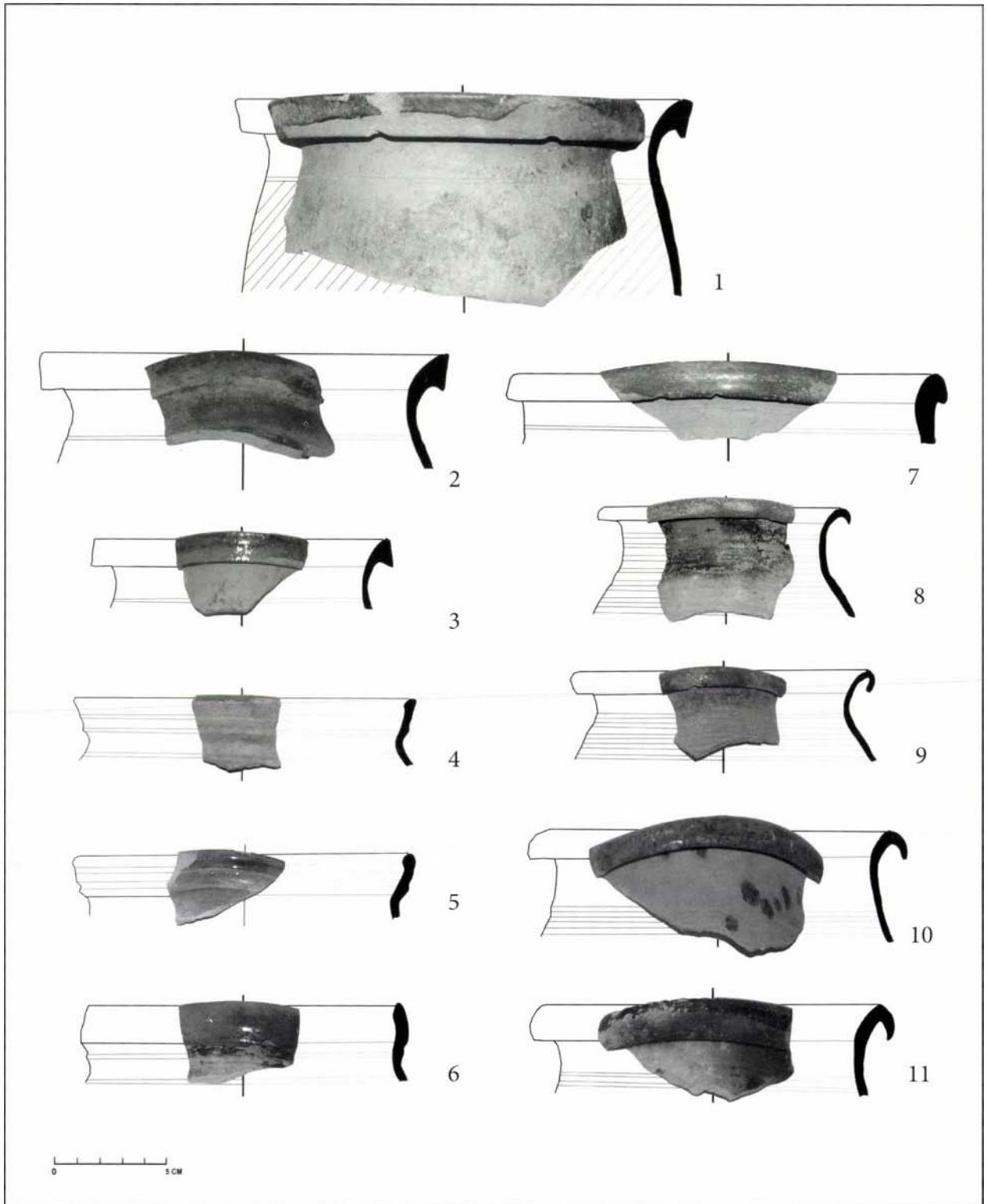
Konyhai kerámia

A kerámiatípusok ismertetése előtt fontos hangsúlyozni, hogy a feldolgozás jelen állapotában nem lenne helyes az edényfajták egymáshoz viszonyított arányaira vonatkozóan végleges következtetéseket levonni. Egyelőre a minimális edényszám becslésével sem volt érdemes próbálkozni, így minden esetben töredékszámot adok meg. Mivel mindegyik típust gyorskorongon formálták, a készítéstechnikára csak bizonyos díszítmények esetében térek ki, azoknál, melyeknél más módszereket alkalmaztak.

A legáltalánosabb főző- és tárolóedények, a fazékfélék között több csoportot lehetett elkülöníteni. Az anyag töredékessége miatt úrmértékek meghatározására nem voltak alkalmasak, ami a peremátmérőket illeti, mindegyik típusnál a közepes, 14–16 cm közötti méret a leggyakoribb. A galléros peremű, mázas fazekak között viszonylag gyakran előfordulnak ennél kisebb edények, 11–13 cm-es peremátmérővel, a legnagyobb mázas és mázatlan fazékfélék peremátmérői 21–23 cm között mozognak.

Mázas fazekak

A viszonylag kevés, egyértelműen 15–16. századi leletanyagból egy jellegzetes mázas fazéktípust lehetett elkülöníteni (2. kép 1–3). Ennek anyaga világos, sárgás-vörös, kevés nagy szemcséjű, csillámos homokot, és nagyon apró kavicszúzalékot tartalmaz. A peremek a galléros peremtípusba tartoznak, alávágottak, háromszög átmetszetűek. Az edények arányai igen jellemzőek, legnagyobb átmérőjüket a peremnél érik el, és innen a fenékig egy kis hasasodástól eltekintve egyenletesen keskenyednek. Faluk 0,2–0,3 cm vastag. Vállmagasságban egy-két vízszintes, körbefutó hornyolat, egyes példányokon pedig tőlük lefelé az edény teljes testét borító, ferde irányú, sekély hornyolatok,

2. kép Mázas fazekak töredékei. 1–2: S2438-S2441; 3: S2444; 4: S2039; 5: S2391; 6: S2134; 7: S2796; 8: S2092; 9: S2118; 10: S2414; 11: S2487.

Abb. 2 Fragmente von glasierten Töpfen. 1–2: S2438-S2441; 3: S2444; 4: S2039; 5: S2391; 6: S2134; 7: S2796; 8: S2092; 9: S2118; 10: S2414; 11: S2487.

azaz a „kifogatásnak” nevezett technika alkalmazása figyelhető meg (KRESZ 1991, 12). Más díszítésük nincs. Belső oldalukat és kívül a peremet ólommáz borítja, melyet viszonylag vastagon vittek föl. Felületük fényes, egyenletes, néhol változik az árnyalata. Mindegyik töredék sárga vagy sárgásbarna mázas. Formájuk, mivel a hangsúly a peremre került, és a hasasodás csekély, középkorias jellemzőket mutat.¹¹ A régészeti anyagból legkorábbi párhuzamuk Győr–Káptalandombról ismert, egy 16. század elején betöltött gödör leletanyagából. Ebben az esetben az edény formája igen hasonló, azonban fehérre égetett anyagúként említik (SZÖKE–SZÖNYI–TOMKA 1978–1979, 140, 379, Taf. 87. 3). Bajcsáról a 16. század második feléből ismert ez a forma. Székesfehérvárról 17. századi kontextusból ismerünk hasonló edényeket, mázas és mázatlan változatban egyaránt. Ezek anyaga és részformái is hasonlóak a pápaiakhoz (KOVÁCS 2001, 203, Fig. 5. 1; SIKLÓSI 1982, 17, ltsz.: 81.25; 29, ltsz.: 81.48).¹² A budai leletanyagban is akad példa a díszítési technika alkalmazására, egy 16–17. század fordulójára keltezhető fazék esetében, ennek pereme azonban más típusú (KOLLÁTH 2012, 175, 190, 6. kép, 2.006.001–002. típus). A pápai leletek tehát megerősítik azt a megfigyelést, hogy a fazéktípus már jelen volt a 16. század első felében a Dunántúl középső és északi részén.

A leletek kontextusa és párhuzamaik alapján szintén elképzelhető a korai keltezés (16. század második felétől) egy valószínűleg kereskedelmi áruként a városba érkező fazéktípusnál.¹³ Ennek anyaga világos, szürkéssárga, a törésfelületeken még világosabb. Finoman iszapolt, kevés apró, fekete szemcsét tartalmaz. A három, ide sorolható peremtöredék közös jellemzője, hogy nem gallérosak, nincsenek megvastagítva, felállóak. Külső oldalukon bordák futnak körbe. Faluk 0,3 cm vastag. Mindhárom töredék belül és kívül a peremen fényes, vastag, egyenletes színű sárga mázas (2. kép 4–6). Mind anyaguk, mind formájuk idegen Pápán, a közölt leletanyagban Egerből (16. század második fele–

17. század eleje), Salgóról (a vár valószínűleg 1593-ban pusztult el) és Mohiról (16. század vége) találhatunk hozzájuk igen hasonló darabokat. A már említett, 16–17. század fordulójára keltezhető budai leletgyűttesből is ismerünk ilyen fazekakat (LÁZÁR 1986, 50, 3. kép 1–10; BALOGH–LÁSZLÓ [manuscript]; TOMKA 1999, 435, 4. kép 1–18; KOLLÁTH 2012, 175, 189, 5. kép 2.005.001. típus, 2.006.001 típus). Az északi területeken ez a peremtípus átlagos formának számít a 17. század folyamán is, Budán pedig a 17. század közepéig záródó leletgyűttesekben körülbelül azonos mennyiségben kerül elő a galléros peremű fazekakkal. Pápán ugyanakkor alig tíz darab töredéket lehetett idesorolni, ami a leletek kontextusának kevert volta miatt nem sok keltezési támpontot ad. Az minden esetre egyre bizonyosabb, hogy a típus gyártóközpontjait a mai Észak-Magyarország, Dél-Szlovákia területén kell keresnünk, ahonnan kereskedelmi áruként juthatott a Dunántúlra, nyugat felé haladva, a növekvő távolsággal egyre csökkenő mennyiségben.

Egy további peremtöredék (2. kép 7) szintén archaikusabb formát mutat, ezt azonban nem lehetett ilyen, jól elkülöníthető típusba sorolni. Anyaga a 17–18. századi fazekakéra hasonlít.

A 17–18. századi mázas fazekak túlnyomó többsége nem az előzőekben ismertetett csoportokba tartozik. Ezek a Dunántúlra, a kora újkorban és az újkor folyamán is a legjellemzőbbnek tartott jegyeket mutatják. Néhány, idesorolható 16. századi darabot is itt tárgyalok, mivel így jobban szemléltethető a fazéktípus átalakulása. (2. kép 8–11; 3. kép 3–11.)

Az edények minden esetben oxidált égetésűek. Anyaguk világos, szürkéssárga, időnként vöröses árnyalattal, csillámos homokot és kevés apró kavicszúzalékot tartalmaznak. Jellegzetes galléros peremformájukat létrehozhatták a megvastagított peremrész alávágásával vagy a perem ívben kihajtásával. A megmaradt fülek mind a perem felső lezárásából induló, esetenként a perem teljes szélességében kapcsolódó szalagfülek, melyek a váll vonaláig futnak le.

Lefelé gyakran keskenyednek, illetve előfordul, hogy alsó és felső illesztésük nincs egy vonalban. Alul általában erős ujjbenyomással rögzítették őket. A fazekak formája hangsúlyosan hasasodó, a szájátmérő ugyanakkora vagy valamivel kisebb, mint a has legszélesebb része, a fenék erősebben behúzott. Testüket legtöbbször vízszintesen körbefutó hornyolatok borítják, melynek néprajzi elnevezése rovátkolás (KRESZ 1991, 19). Díszítésük ettől eltekintve ritka, néhány hullámosra formált peremet, illetve a fül felső csatlakozásánál lévő, egyszerű, benyomkodott mintát említhetünk csak. Ami a mázakat illeti, színük lehet zöld, világos barnássárga, narancssárga és sötétbarna. A fazekak kívül mindig mázatlanok, belső felületeiken a máz vékony, sokszor matt, kopott, sőt előfordul, hogy teljesen hiányzik. A perem belső oldalán azonban mindig vastagabb, jobb minőségű máz található, akkor is, ha az edényt egyébként mázatlanul hagyták. Ennek színe általában néhány árnyalattal sötétebb az alapmáznál, de megesik az is, hogy teljesen eltérő, például sárga alapszínhez zöld mázat használtak a felső részen. Az ívben kihajtott peremeknek általában a külső részét is máz borítja, még az alávágott típusokon inkább csak kifolyások figyelhetők meg.

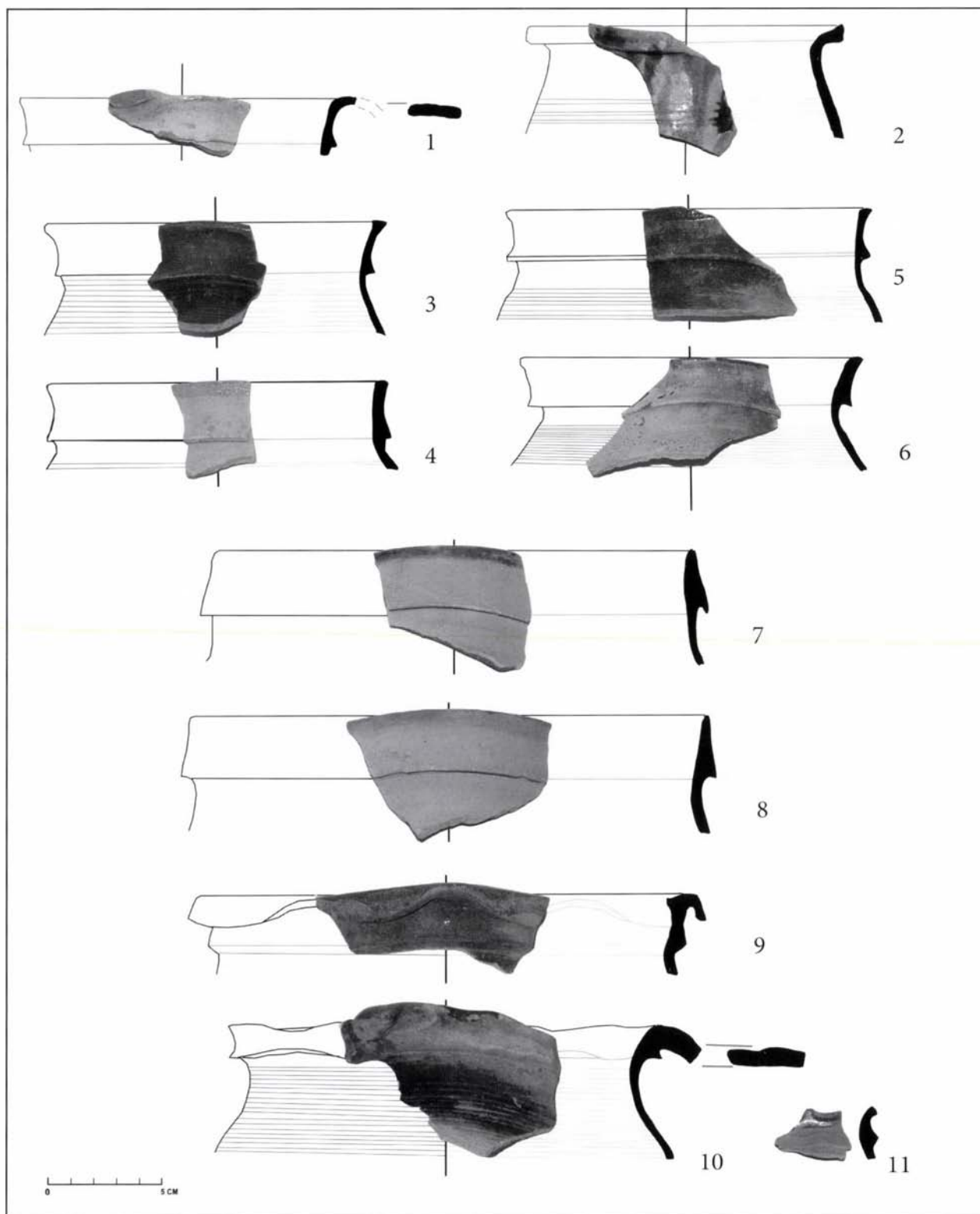
Egyetlen töredéken – mely egy alávágott típusú, galléros perem –, figyelhető meg, hogy belül mázas, külső oldalát pedig fehér angóbbal borították. Ennek anyaga élénkvoros, valószínűleg más műhely terméke, mint a többi fazék (3. kép 1).

A feldolgozott leletanyag kevertsége, illetve a fazéktípus lassú változása miatt teljes belső kronológiája még nem tisztázható, azonban egyes, korhatározó jegyek jól elkülöníthetők. Az alávágott peremtípus 16–17. századi változata keskenyebb, mélyebben alávágott, az edényfaltól jobban elálló, még a 18. századra a széles, szorosan az edény szájához simuló, alsó lezárásuknál egyenes vagy enyhén kifelé hajló gallérok a jellemzők (BENDA 2006, 309, 17. kép, 311, 23. kép; B. SIKLÓSI 2002, 19; 60–73, 23–36. ábra). Az ívben kihajtott peremeknél egyelőre

nem lehet ilyen különbséget tenni. A test arányai is változnak, egy korai, 16. század végére keltezhető darabnál (2. kép 8) még jól megfigyelhető a hangsúlyos perem és a viszonylag hosszú, keskenyebb nyakrész. Ez utóbbi a 18. századra eltűnik, az edények tömzsibbé válnak. Székesfehérvárról ismerünk olyan 19. századi darabokat, melyek szinte gömbtestűek, a pápai példányok azonban még valamivel nyújtottabbak (SIKLÓSI 2002, 19; 60–73, 23–36. ábra). A hullámosra nyomkodott peremeknél is megfigyelhetjük a kiképzés különbségét egy 15–16. századi (3. kép 9.) és két 18. századi (3. kép 10–11) darab között. Az előbbinél az összetettebb kialakítású, széles felső lezárású peremen a fazekas többletet hagyott az agyagból, s azt alulról benyomkodva formálta hullámosra. A két késői darabnál a mesterek jóval egyszerűbb megoldást alkalmaztak, az egyszerű, galléros peremet két oldalról benyomva készítették a díszítést.

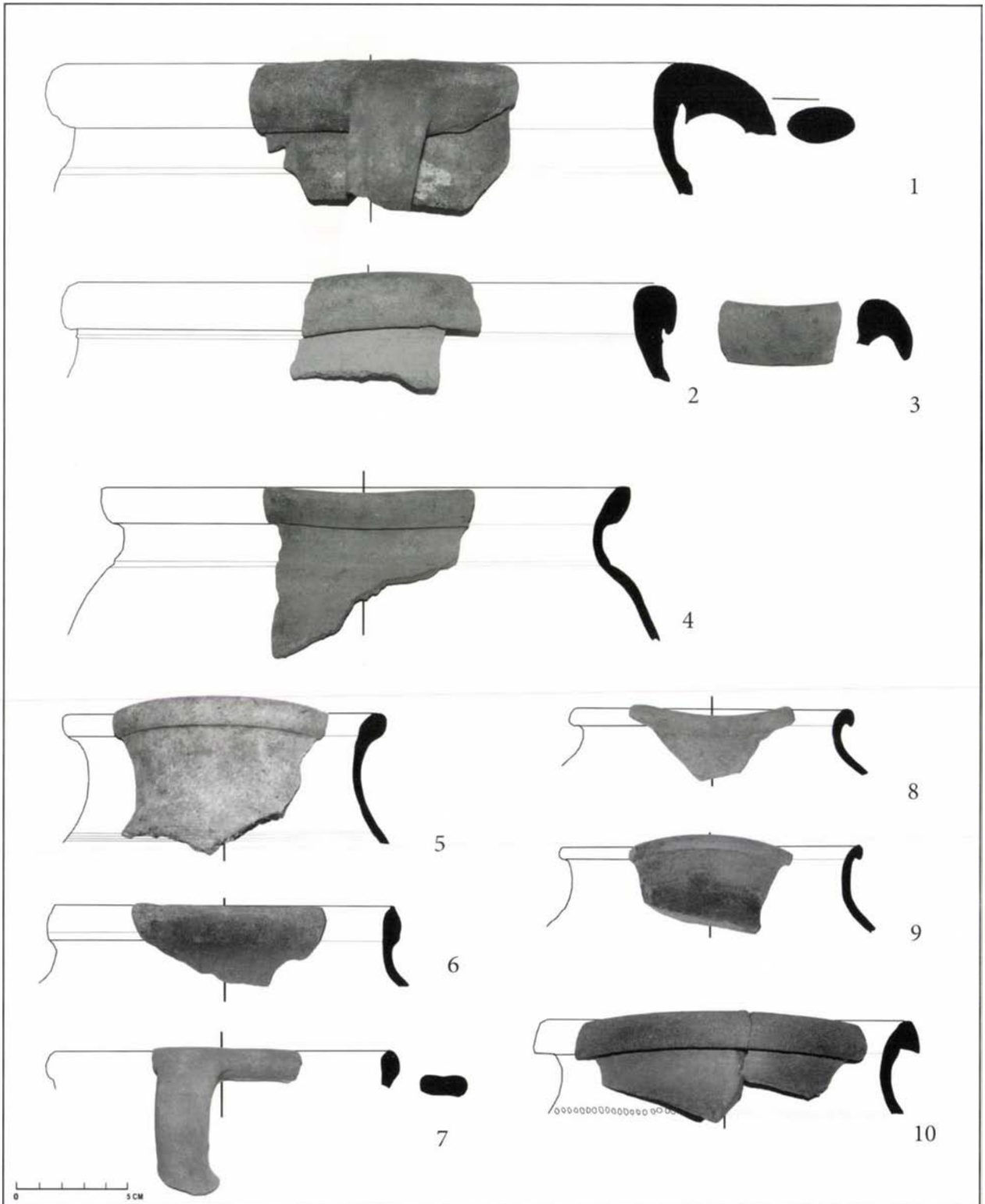
A mázazásban is megfigyelhetünk bizonyos változásokat. A 16. századi típusokhoz képest a 17. századi alsó mázak (tehát ami az edény testét borítja, nem a peremen lévő, jobb minőségű) szemcsésebbek, azaz sok, sötétebb színű pötty látható bennük, vékonyabbak. A 18. századra ez a szemcsesség mérséklődik, azonban a mázak kevésbé fényesek lesznek, sokszor kifejezetten mattak. Inkább a késői formáknál jelenik meg az anyagtakarékoság extrém formája, amikor csak a peremet mázalták, a fazék belső oldala bevonat nélkül maradt.

Ez a galléros peremű, rovátkolt testű, hasas változat tehát jelenleg a Dunántúl keleti és középső részén, valamint a Duna vonala mentén déli irányban a legelterjedtebb kora újkori/újkorai fazéktípusnak tekinthető, attól függetlenül, hogy a lelőhelyek a hódoltsági területekre estek-e avagy sem. A forma eredete vélhetően Ausztriában keresendő, ugyanis Bécsben már a 15. században felbukkant, és éppúgy a 19–20. századig nyomon követhető, mint hazánkban.¹⁴ A fazekak közeli rokonságot mutatnak mind a Sümegről, mind pedig, ami peremkiképzésüket

3. kép Mázas fazekak töredékei. 1, 3: S2391; 2: S2175; 4: S2487; 5–8, 10: S2414; 9: S2444; 11: S2061.

Abb. 3 Fragmente von glasierten Töpfen. 1, 3: S2391; 2: S2175; 4: S2487; 5–8, 10: S2414; 9: S2444; 11: S2061.

4. kép Osztrák típusú (1–3) és egyéb mázatlan fazekak (4–10) töredékei. 1: S2417; 2: S2487; 3: S2796; 4, 8: S2118; 5, 7: S2092; 6, 9: S2134; 10: S2514.

Abb. 4 Topffragmente „österreichischen Typs“ (1–3) und andere glasurlose Topfscherben (4–10).
1: S2417; 2: S2487; 3: S2796; 4, 8: S2118; 5, 7: S2092; 6, 9: S2134; 10: S2514.

illeti, a Győrből közölt példányokkal. Arányaik az előbbieket nyújtottabb formáihoz állnak közel (KOZÁK 1966, 82, 2. ábra 11–13; 83, 3. ábra 1–9; SZÖKE 1974, 88, V. t.).

Bizonyosan a 19. századhoz köthető végül egy peremtöredék (3. kép 2), mely egy kívül-belül ólomházas fazékkéféle tárolóedényhez tartozott. Ennek anyaga világos, barnászörös, kevés barna színű kavicszúzalékot tartalmaz. A perem kiképzése egyszerű, kihajló, négy-szögletes lezárású, a váll hangsúlytalan, rajta egy keskeny sávban hornyolatok futnak körbe. Érdekessége, hogy fehér angób borítja, melyre a külső oldalon különböző színű, függőleges mázcsíkokat eregettek, barnássárgát, zöldet és sötét, feketéslilát, majd az egész edényt még egy réteg, egészen halványsárga árnyalatú mázzal vonták be. Ez a díszítési mód a 19–20. században rendkívül népszerű csákvári „csíkos” fazekak sajátja (KRESZ 1987, 21; KRESZ 1991, 60. kép). Régészeti kontextusból mindedig egyetlen darabot ismerünk, a már említett székesfehérvári leletgyűttesből (SIKLÓSI 2002, 63, 26. ábra, ltsz.82.66). A pápai példány peremkiképzése jóval egyszerűbb, mint az eddig közölt példányoké, a valószínűsíthető, tojásdad test és a díszítési mód azonban árulkodóak. A töredék sajnos egy modern akna betöltéséből került ki, melybe ugyan a korábban bolygatott kultúrrétegek földjét töltötték vissza, így azonban nem keltező értékű. Feltételezhetően korábbi, mint a néprajzi gyűjtésekből ismert edények.¹⁵

Mázatlan fazekak

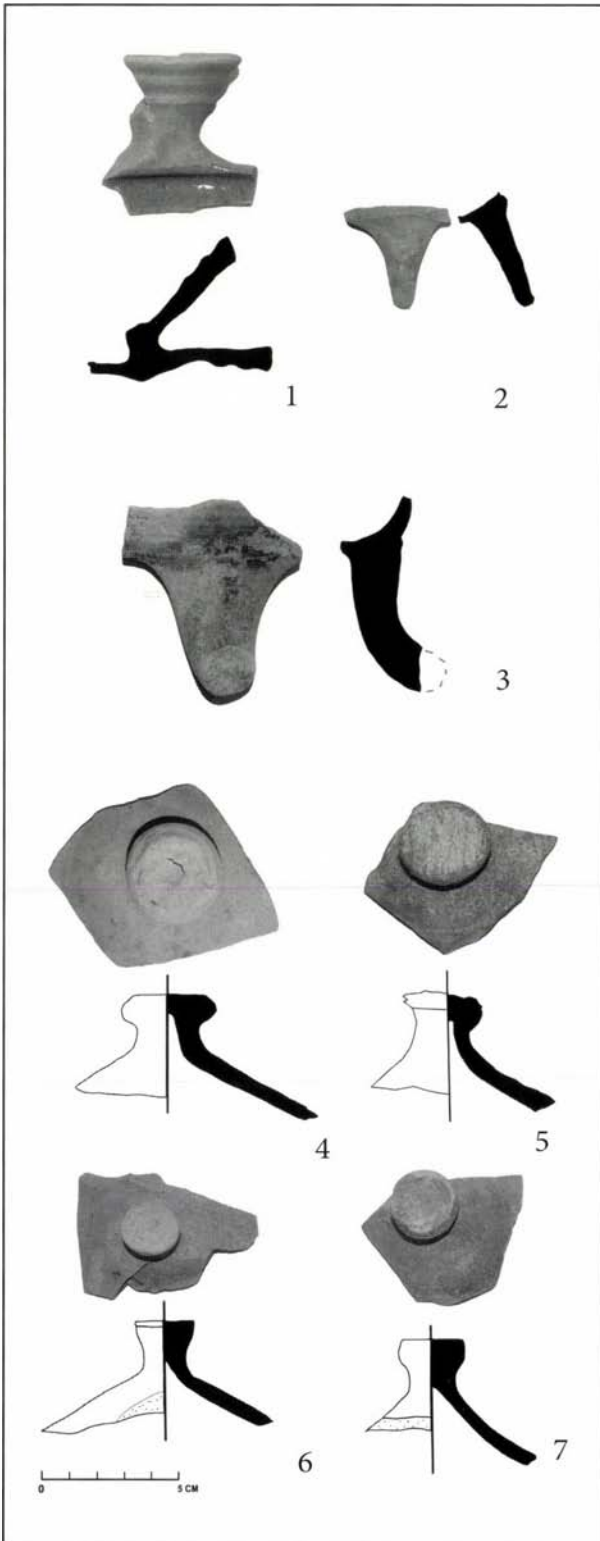
A mázatlan fazekak egyértelműen azonosítható töredékeinek túlnyomó többsége a 16–17. századi rétegekből került ki. Ennek oka egyrészt a pincebetöltés és a későbbi stratigráfiai egységek leletanyagának erősebb töredezettségében keresendő. Másrészt úgy tűnik, a 18. században ezeket az edényeket a korsókéhoz igen hasonló anyagból készítették, így oldaltöredékek esetében elkülönítésük nem lehetséges.

A kora újkoron belül inkább korainak szá-

mító „osztrák típusú fazekaknak” (HOLL 2005, 89) érdekes módon mindegyik töredéke vagy a pincebetöltésből, vagy a felső, kevert rétegekből került elő. Valószínűleg korábbi rétegekből keveredtek be. Redukált égetésűek, több-kevesebb grafitot tartalmaznak. A három peremtöredék egyikén sem látható bélyeg (4. kép 1–3).

A kifelé megvastagított peremű, mázatlan fazekak (4. kép 4–10) oxidált és redukált égetéssel egyaránt készültek. Anyaguk az előbbi esetben világos vörös színű, az utóbbiban középészürke, közepes mennyiségű, durva szemű csillámos homokot és sokszor kavicszúzalékot tartalmaz, amely felületüket érdessé teszi. A feldolgozott anyagban nem voltak olyan összeálló töredékek, melyek a teljes edények arányait mutatnák, néhány jellegzetes részformát azonban meg lehetett figyelni. A peremek legfőbb jellemzője, hogy kifelé megvastagítottak, így a klasszikus galléros peremekre emlékeztetnek. Ezek azonban az edényfalhoz simulnak, nem vagy csak alig alávágottak és valamelyest domborúak. Felső lezárásuk minden esetben lekerekített. A néhány nagyobb töredék esetében rövid, hengeres nyakrész és hangsúlyos váll járult ehhez a peremtípushoz. Hozzájuk tartozó fület, egyet lehetett azonosítani, ez a mázas fazekakhoz hasonlóan, a perem felső lezárásából induló, a vállhoz lefutó szalagfül (4. kép 7). Az azonosítás bizonytalansága az oldal- és fenéktöredékek esetében jelentkezik leginkább, az edények alja feltételezhetően erőteljesebben szűkült. A legkorábbi, 15–16. századi rétegből származó darab peremformája nagy hasonlóságot mutat az azonos korszakból származó mázas darabokkal. Ez egyébként vállán beszűrködött mintával díszített (4. kép 10). A későbbi darabok díszítése a vállon körbefutó néhány hornyolatban merült ki (4. kép 4–5).

Az ismertetett jellemzők alapján az edénytípus rokonságot mutat a Sümegeen és Szigligeten is nagy számban előkerült 17. század végi mázatlan fazekakkal. (KOZÁK 1966, 81–82, 2. t. 6–9; 85, 4. t. 1–12; 86). A hódoltság területén Ozoráról közölt Gerelyes Ibolya jelentősebb,

5. kép Lábasedények és fedők töredékei. 1: S2273; 2: S2796; 3, 5, 6: S2487; 4, 7: S2118.

Abb. 5 Fragmente von Fussgefäßen und Deckeln. 1: S2273; 2: S2796; 3, 5, 6: S2487; 4, 7: S2118.

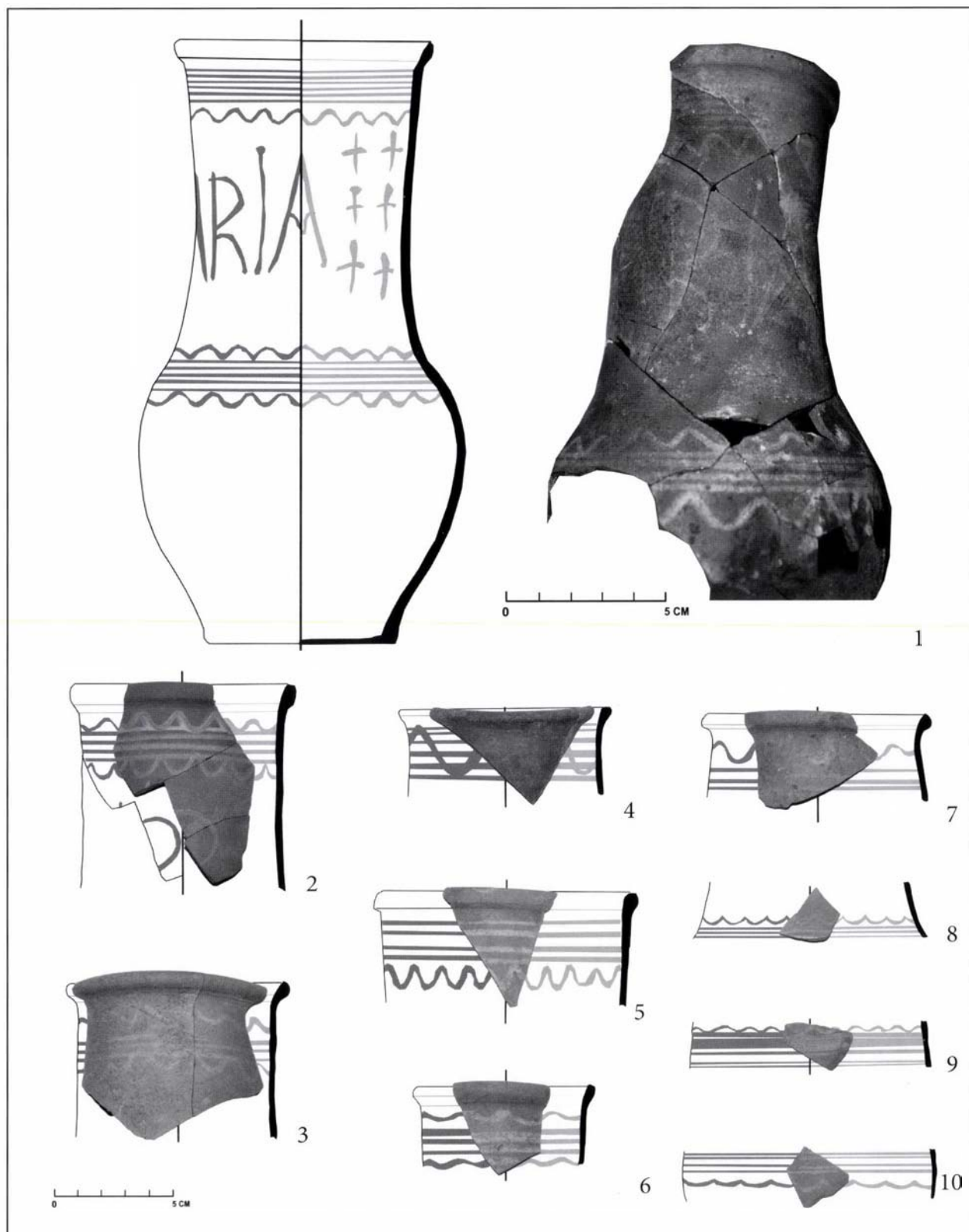
ilyen típusú leletanyagot, melynek késő középkori előzményeit is meghatározta a helyi kerámiában, és fölhívta a figyelmet azok hasonlóságára a sümeg–sarvalyi 15–16. századi leletekhez. (GERELYES–FELD 1986, 174). Az alaptípus hosszú időn átívelő létezését a Mórchida és Árpás közötti faluhelyen talált, legkésőbb a 16. század közepére, de inkább 15. századra keltezhető fazéktöredékek is bizonyítják (TOMKA 2011, 332–333; 348, 3. t. 1–13; 349, 4. t. 1, 3, 5–11). Bajcsa 16. század második felére datált mázatlan fazekai is e forma változatainak tekinthetők (KOVÁCS 2001, 199, Fig. 2. 1, 4–9).

Lábasok és fedők

A konyhai kerámiához tartozik a fazekakon kívül még néhány más, főzéshez-tároláshoz használt típus is, melyek jól felismerhetők, azonban mindig csak viszonylag kis számban képviseltetik magukat a kora újkori leletgyűtéseken. A töredékek a pincebetöltésből, illetve 18. századi rétegekből kerültek elő (5. kép 1–7).

A feldolgozott leletanyag mindössze néhány lábashoz tartozó láb- és fogótöredéket tartalmazott. Ezek anyaga megegyezik a galléros permű, mázas fazekakéval. Ahol az edény testéből is maradt valamennyi, jól látható, hogy belül ólommázások voltak, illetve külső oldaluk lehetett a fazekakhoz hasonlóan rovátkolt (5. kép 3). Egy fogó került elő, ez korongolt, rövid, tölcserként kiszélesedő, üreges, tehát szinte biztos, hogy még egy hosszabb fanyelet rögzítettek hozzá. Az edény oldalához csatlakozott, ferdén fölfelé állt (5. kép 1).

A fedők között a 19. század előtt nagyon ritkán találni mázas darabokat, és ez a pápai leletanyagra is igaznak látszik, az eddig átnézett töredékek között ugyanis egy sem volt. Oxidált és redukált égetéssel egyaránt készültek. Anyaguk nem túl finom, de nem is durva, oxidált égetésnél sárgászörös, közepes mennyiségű, apró szemű csillámos homokot tartalmaz. A fedők a csonkakúp alakú típusba tartoztak. Főleg gombjaikat lehetett jól azonosítani, ennek

6. kép Tejesköcsögök töredékei. 1–3, 7: S2414; 4: S2038-S2062; 5: S2417; 6, 8–10: S2273.
 Abb. 6 Fragmente von Milchkrügen. 1–3, 7: S2414; 4: S2038-S2062; 5: S2417; 6, 8–10: S2273.

alapján két csoportot lehetett meghatározni a leletanyagban. Az egyik gombtípus vaskosabb, felső része különül a fogótól, gombja tagolt. Tetejükön nagyon erősen látszik a korongról a levágás nyoma, egy esetben olyan durván szedték le, hogy a fedő eldeformálódott (5. kép 4–5). Az ilyesfajta hanyagságot egyébként más típusoknál is látni fogjuk, úgy tűnik, nem tekintették hibának. A másik fedőváltozat kisebb, a gomb karcsúbb, kevésbé tagolt (5. kép 6–7).

Folyadéktárolók

A folyadéktárolók nagy része egyszerre töltött be konyhai és asztali funkciót, így ezeket külön kategóriába soroltam. A változatos típusok ismertetése során az inkább csak tárolásra használt edények felől haladok a dekoratívabb, tálalásra, esetleg a lakás díszítésére is szolgáló edényformák felé.

Tejescsöögök és szűrőedények

A speciális funkciójú, jól azonosítható edénytípus, a tejescsöög vagy csupor a néprajzi kutatásokban már régóta ismert, és egyre többször bukkan föl régészeti anyagközlésekben is. Újkori formájában a fazekakhoz hasonlított, de azoknál keskenyebb, nyújtottabb volt. Ezen belül számos változata létezett, a hengeres testűtől az erősen hasasodóig (CSUPOR–CSUPORNÉ 1998, 63). Kiöntője nem volt, lehetett fületlen vagy rendelkezhetett egy függőleges füllel, mely vagy a peremből, vagy a nyakból indult ki. Általában mázatlan volt, illetve lehetett csak belül mázas. A külső-belső mázazásuk igen ritka. Díszítése vidékről vidékre változott (IGAZ–KRESZ 1965, 105–106).

Pápán körülbelül 60 db, ilyen edényhez tartozó töredék került elő, egy 17. századi (S2134), a többi 18. századi kontextusból (6. kép 1–10). A helyi változat anyaga kétféle lehetett: keményebb, élénk téglavörös, a törésfelületeken sötétszürke, soványító szemcséket nem tartalmazó, vagy kissé puhább, sárgászöld, melyben kevés csillámos homok és némi apróra tört ka-

vics figyelhető meg. Peremük kissé kifelé ívelő, külső oldaluk domború, megvastagított, ezen belül több változat lehetséges. Hozzájuk tartozó fültöredék nem volt a feldolgozott anyagban. A nyak körülbelül a hassal azonos magasságú, széles, nem mindig sikerült tökéletesen hengeresre, több edénynél kissé domború vagy homorú. Az edénytípus legnagyobb átmérő a gömbös has közepénél található, a fenék erőteljesen összeszűkül. Minden esetben mázatlanok, nagyon jellegzetes a külső oldalukat díszítő, mára legtöbbször eléggé lekopott, fehér festés. Többségüket egyenes és hullámvonalak kombinációival díszítették, melyek több sávban, a perem alatt, a nyakon és a vállon jelentek meg. Egy, összeállítható profilú edényen ezen kívül két sorban a nyakon függőleges irányú kis keresztet és a talán másodlagosan ráfestett MARIA nevet lehetett megfigyelni (6. kép 1). A keresztet valószínűleg babonából festették föl az edényre, hogy megvédje a boszorkányok rontásától, illetve, hogy a beleöntött tejnek nagy föle legyen (KRESZ 1991, 16). A névvel kapcsolatban felmerül az a magyarázat, hogy az Szűz Máriára utal, és hasonló okból írták föl az edényre, azonban az is elképzelhető (inkább ezt támasztja alá a felirat másodlagos jellege), hogy egykori tulajdonosát jelöli.

A tejescsöög edénytípus régészeti kontextusból a 17–18. sz. fordulójáról és annál későbből ismert. Kerültek elő tejescsöögök Sümegről, Barcs–Bevásárlóközpont lelőhelyről, Válról valamint Székesfehérvárról (KOZÁK 1966, 84, 2. kép 4–5; RÓZSÁS 2004, 72; HATHÁZI–KOVÁCS 1996, 47–48; SIKLÓSI 2002, 26, 48, 11, 3. ábra; 126–129, 88–90. ábra). Az utóbbi lelőhelyről kikerült darabok formája nagyon hasonlít a pápaiakéhoz, a minták összeállítása és elhelyezése azonban eltérő.

Szintén konyhai munkákhoz, leginkább tejfeldolgozáshoz, esetleg bor- vagy sörkészítéshez használták a mázatlan szűrőedényeket, melyeknek körülbelül tucatnyi töredéke került elő, mind 18. századi kontextusból. Redukált égetésűek, anyaguk finoman iszapolt, kevés,

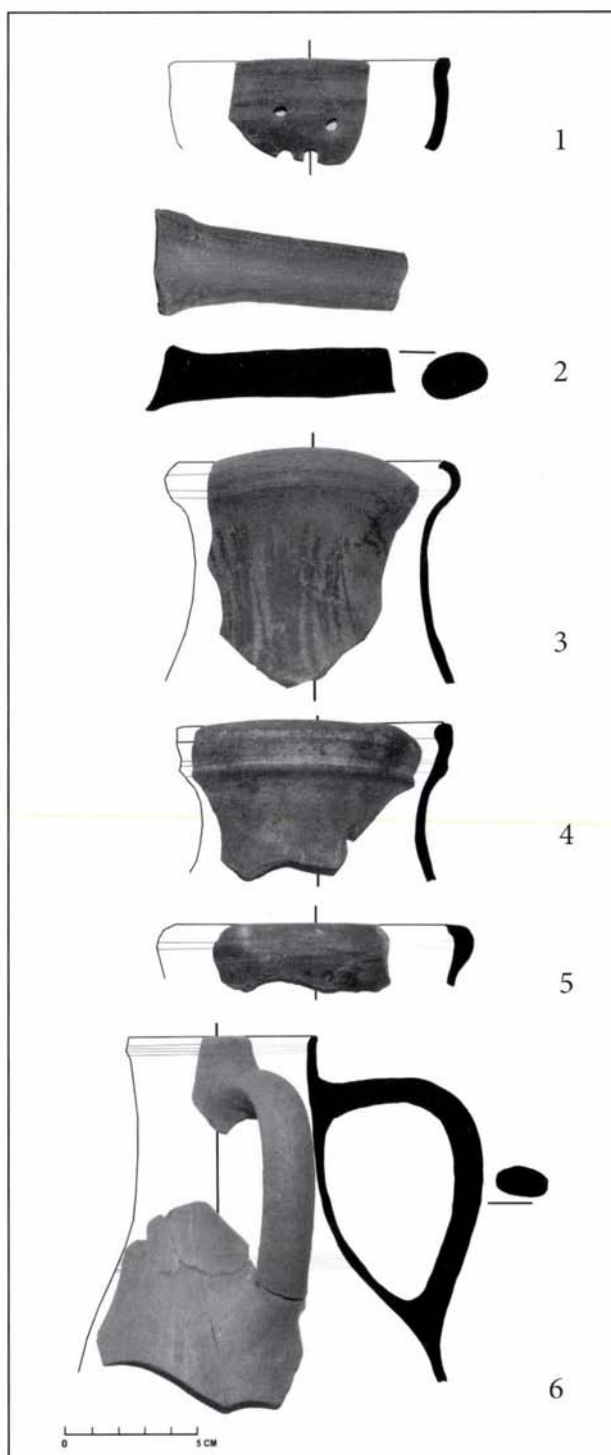
nagyon apró szemű csillámos homokot tartalmaz. Az egyetlen peremtöredék kisebb méretű, 10 cm-es átmérőjű szűrőedényhez tartozhatott. Két fogót lehetett feltételesen meghatározni, mindkettő vízszintes állású, hosszú, vaskos, kör átmetszetű. Az egyiknek elkeskenyedő végét visszakunkorították. Mindegyik szűrőedény töredék polírozott (7. kép 1–2).

A közölt leletanyagból Óbudáról és Szolnokról ismerünk szűrőedény-töredékeket, illetve Székesfehérvárról is került elő néhány darab. Ezek 17. századi kontextusból származnak és nagyobb edények töredékeinek tűnnek. (BERTALAN 2004, 51–52, 61, 34. kép; KOVÁCS 1984, 23; 23. t. 4–5).¹⁶ A pápai leletek nem csak méretükben különböznek az említettektől, hanem redukált égetésükkel és polírozott felületükkel is eltérnek. A felsorolt párhuzamok mázasak, az Óbudán talált leletek pedig valószínűleg félkészek, ezért nem került rájuk máz. Úgy tűnik tehát, hogy még az eddigi leletek inkább a tálakhoz állnak közel, Pápán a szűrőedények a korsókészítők munkájához kapcsolódnak.

Mázatlan folyadéktárolók

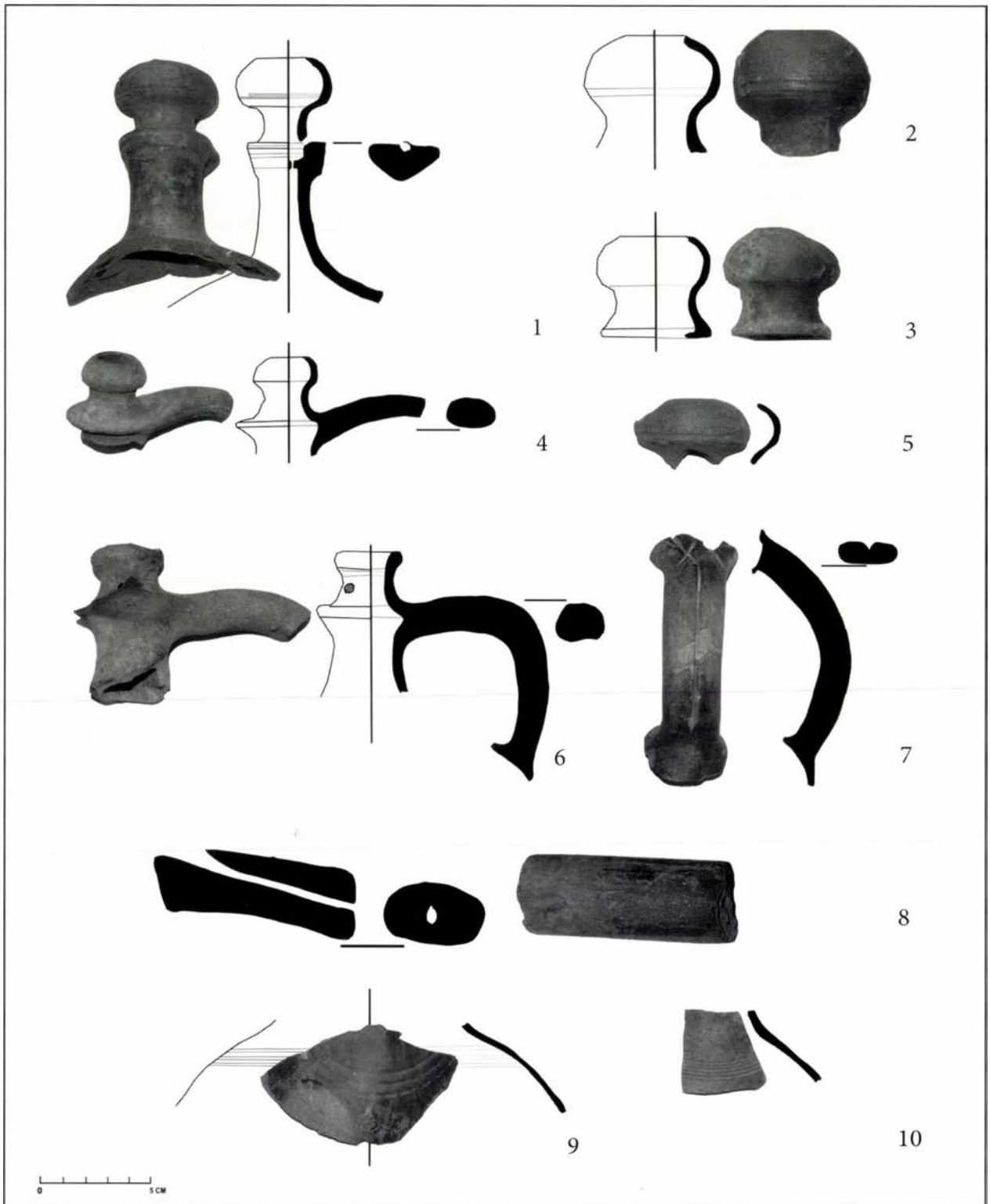
A leletanyagban azonosítható folyadéktárolók túlnyomó többsége mázatlan volt (7. kép 3 – 8. kép 10). Oxidált és redukált égetéssel egyaránt készültek, anyagukban egy finomabb és egy durvább változatot lehetett megfigyelni. Előbbi nagyon kevés, nagyon apró szemű, csillámos homokot, utóbbi durvább homokot, esetenként kevés, apróra zúzott kavicsot tartalmaz. Mindkét változat kissé meszes, de a mézskucacosság nem jellemző. Az oxidált égetésű darabok színe élénk, kissé barnásvörös, a redukált égetésűeké grafitzürke. A korai és a késői rétegekben egyaránt megtalálhatóak, azonosítható darabjaik leginkább a pincebetöltésből kerültek elő.

A mázatlan folyadéktárolók között két formacsoport vált el egymástól élesen, melyek, egyelőre úgy tűnik, nem függenek össze az anyag milyenségével. Az egyik alapforma a széles, hengeres nyakú, tojásdad testű edény.

7. kép Szűrőedények, redukált és oxidált égetésű korsók töredékei. 1: S2487; 2: S2417; 3: S2391; 4: S2134; 5: S2414; 6: S2012.

Abb. 7 Fragmente von Siebgefäßen, durch Reduktionsbrand und Oxidationsbrand hergestellten Krügen. 1: S2487; 2: S2417; 3: S2391; 4: S2134; 5: S2414; 6: S2012.

8. kép Redukált és oxidált égetésű korsók töredékei. 1: S2273; 2–3: S2391; 4: S2134; 5: S2417; 6: S2118; 7: S2514; 8: S2033; 9: S2414; 10: S2487.

Abb. 8 Fragmente von durch Reduktionsbrand und Oxidationsbrand hergestellten Krügen. 1: S2273; 2–3: S2391; 4: S2134; 5: S2417; 6: S2118; 7: S2514; 8: S2033; 9: S2414; 10: S2487.

Ezek pereme lehet egyenes, egyszerű lezárású vagy kissé kihajló, behúzott lezárású. A nyak lefelé enyhén szélesedik, tagolatlan. Az ovális vagy kör átmetszetű fül a perem alatt indul és a vállhoz fut le (7. kép 6). Válluk hangsúlytalan, egyenletesen szélesednek a has közepéig, majd fokozatosan összeszűkülnek (7. kép 3, 6).

A másik csoport a fülkarimás korsóké. Ezek között két fő forma különült el: az egyiknél a szájrész csonkakúp alakú, karimával záródik (8. kép 6), míg a másikonál a szájrész gömbös taggal zárul (8. kép 1–5). Az előbbi archaikusabb forma, az utóbbi a 17. század második felétől jelenik meg. Közös jellemzőjük a szájrész alatt körbefutó karima, ebből indul a fül, mely szinte derékszögben megtörve a vállhoz fut le. A pápai korsók fülei igen vaskosak, átmetszetük ovális vagy lekerekített sarkú háromszög alakú. Gyakran lyukasztották őket, ami abban az esetben, ha teljesen átütötték a fület, szolgálhatott madzag átfűzésére a felfüggesztéshez (ami magarázná robusztusságukat), de az is elképzelhető, hogy a jobb átégést akarták így segíteni. (8. kép 8). Nem került elő egyértelműen az úgynevezett „csöcsös” korsókra utaló töredék, ahol az átfűrt fülön át lehet inni az edényből. Két esetben a szájrészt fűrték át, ami az egyik esetben a fület is érinti, tehát szolgálhatott a légbuborékok megszüntetésére a fül és az edényfal között (8. kép 1). A másik korsónak azonban nem a fülnél fűrték át a szájrészt, ennek a lyuknak a célja egyelőre ismeretlen. (8. kép 6). Egy esetben lehetett a fülkarimával egy vonalban rostélyt megfigyelni a nyakban (8. kép 1). A nyak egyébként ennél a formánál keskeny, hengeres, rövid, csak a vállhoz való csatlakozásnál szélesedik ki. A váll hangsúlyos, az edény itt a legszélesebb, majd az edény aljáig fokozatosan szűkül.

Mindkét formacsoportot azonos mértékben, igen egyszerűen díszítették. A széles nyakú korsók peremrészét gyakran tagolták enyhén kiemelkedő bordákkal vagy hornyolatokkal. Utóbbiakat előszeretettel alkalmazták mindkét típus száj-, nyak- és vállrészén (8. kép 9–10).

Egy korai, 16–17. századi fülön bevagdossott minta látható (8. kép 7). A legjellemzőbb díszítési mód azonban a polírozás volt. Ezt úgy hozták létre, hogy az edényt égetés előtt olajos ronggyal átdörzsölték, majd kavicsal vagy más, sima felületű tárggyal sikálták (PARÁDI 1963, 225).¹⁷ Ezt a felületkezelési módot általában redukált égetésű korsókhoz szokták kötni, Pápán azonban oxidált égetésű darabokon is előszeretettel alkalmazták (7. kép 6). A polírozás minősége a pápai kerámiákon egyébként nem túl jó, gyakran nem sikerült a kívánt, egyenletesen fényes felületet elérni, illetve sokszor szinte „fölgyalulták” az edény falát. Úgy tűnik azonban, hogy ez – ahogy a fedők esetében sem –, nem zavarta a pápaiakat, és nem tekintették az edényeket rontott daraboknak. A korsók megformálásában is tapasztalhatunk különféle anomáliákat, feltűnő mértékű aszimmetriát, mind a test, mind a fülek esetében. Utóbbiakat sokszor nem túl szilárdan rögzítették, ugyanis még más típusoknál a fültöredék legtöbbször az edényfallal együtt található meg, addig a korsófülek egy része egyszerűen elvált a testtől, és így került elő.

Hazánkban az eddigi kutatások inkább a hódoltsági lelőhelyek mázatlan korsóira fókuszáltak, melyek jellegzetes balkáni jegyeket mutatnak, ám a pápai leletek formavilága különbözik tőlük.¹⁸ Egyrészt az csonkakúp alakú szájrésszel rendelkező korsók képében középkorias jegyeket őriz. Ezt a típust a hódoltság területén is megtalálhatjuk, de feltételezhető, hogy ott is a helyi hagyományokat követő mesterek gyártották. Igen közeli formai párhuzamot mutat például egy szűrőlemezes, székesfehérvári lelőhelyű korsó, melynek vaskos fülét hosszában átfűrték (SIKLÓSI 1999, 19, 8. ábra, ltsz: 92.236). A széles nyakú korsók, különösen a behúzott peremek alapján, ugyancsak a középkorban már létező, ausztriai előképekre vezethetők vissza (HOLL 2005, 90, Abb. 50. 1–2). Másrészt a pápai edények a néprajzi kerámiával mutatnak kapcsolatot, amint az várható is egy nagyobb részt 18. századi leletanyag esetében.

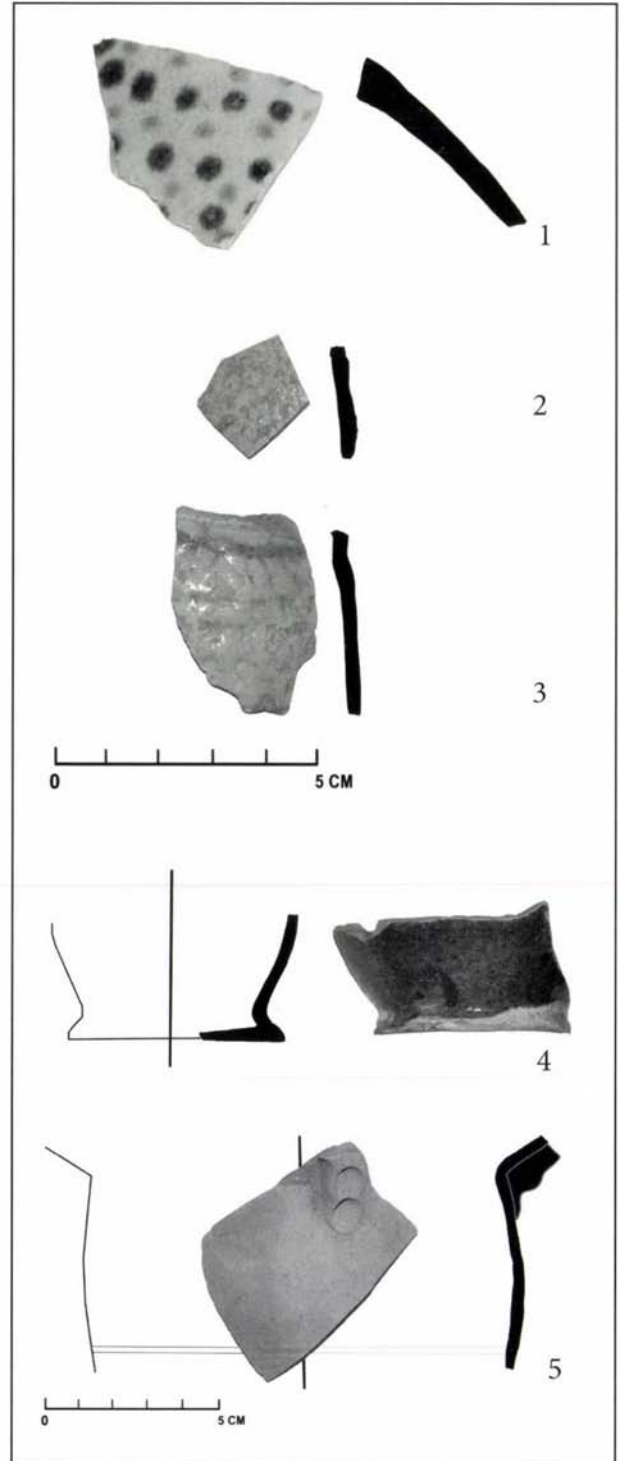
Érdekes emellett a polírozás intenzív használata. Ezt a felületkezelési módot az eddigi kutatás inkább a balkáni hatás alatt álló területekhez kötötte (TOMKA 2003, 313–314), Pápán azonban ilyesmivel csak kis mértékben számolhatunk.¹⁹ Figyelemre méltó, hogy 16–17. századi kontextusból is került ki néhány ilyen töredék, azonban ez egyelőre nem elég ahhoz, hogy végleges következtetéseket vonjunk le arra nézve, honnan és mikor jutott el ez a technika a városba, és miként vált népszerűvé (8. kép 7).

Ólommázás folyadéktárolók

A leletanyagból feltűnően kevés ólommázás folyadéktároló edény töredéke került elő (9. kép 1–5). Ennek feltehetően az lehet az oka, hogy a jómódú pápaiak inkább üveg- és fémedényeket tettek az asztalra, illetve jobban kedvelték az ónmázás darabokat, még konyhai használatra beérték a mázatlan változatokkal. A fazekak alapján is úgy tűnik, hogy a városi mesterek erősen takarékoskodtak az ólommázzal, talán mert nehezen tudták hozzá beszerezni az alapanyagokat.

Másodlagosan, 18. századi rétegekből került elő néhány korai, 16–17. század fordulójáról származó import edény töredéke. Közülük az első a legjobban azonosítható, ez egy sárgásfehér, nagyon finoman iszapolt anyagú, világos angób alapon zöld és barna mázpöttysorokkal díszített, majd sárgás árnyalatú, átlátszó mázzal bevont, tojásdad alakú korsó oldaltöredéke (9. kép 1). Pontos párhuzama Pestről ismert, egy a 17. század elején záródó leletgyűjtésből (ZÁDOR 2004, 218; 225, 9. kép). A típus különböző változatai Budán a Királyi Palota területén, több helyen is előkerültek. Holl Imre bajor, straubingi műhely termékeiként határozta meg őket, melyek az 1630-as évekig érkeztek Magyarország területére (HOLL 2005, 92).

A második import típusból öt darab, igen apró oldaltöredék került elő. Ezek anyaga élénk téglavörös, keményre égett. Belső oldaluk mázatlan, külső oldaluk világos angóbon színtelen ólommázzal borított. Jellegzetességük,

9. kép Ólommázás folyadéktárolók töredékei. 1: S2061; 2: S2487; 3: S2118; 4: S2038-S2062; 5: S2417.

Abb. 9 Fragmente von bleiglasierten Flüssigkeitsgefäßen. 1: S2061; 2: S2487; 3: S2118; 4: S2038-S2062; 5: S2417.

hogy nem is annyira homokszemeket, mint inkább egészen apróra zúzott, fehér kavicsot szórtak a felületükre, majd eltérő, zöld- és barna mázfoltokkal vagy csíkokkal díszítették őket. Ez utóbbi csak a pápai darabok egyikén látszik, a csoport azonban jól azonosítható (9. kép 2). A töredékek valószínűleg kancsókhöz tartoztak. Holl I. a budai anyag alapján az 1580-as évekre helyezte a behozatalukat, osztrák vagy német gyártási helyet valószínűsítve (HOLL 2005, 96–97). Ugyanakkor Székesfehérvárról, 17. század végi–18. század eleji kontextusból is ismerünk ilyen technikával díszített, hasonló anyagú töredékeket. Ezek természetesen bekeveredhetnek korábbi rétegekből, azonban a pápai darabokkal együtt szemlélve őket, felvetődik, hogy nem volt-e a típusnak egy késői változata?²⁰ Erre a kérdésre azonban csak akkor adhatunk majd egyértelmű választ, ha sikerül több, zárt egységből származó leletet találni.

A harmadik ólommasz folyadéktároló-típushoz nem sikerült ennyire jó párhuzamokat találni, azonban jellemzői valószínűsítik, hogy importként vagy ajándékként érkezett a városba. Anyaga finoman iszapolt, halvány vörös, kevés, nagyon apró mészszemcsét tartalmaz. Belső oldala szintelen mázzal borított, kívül fehér angóbbal vonták be, majd háromszögekből álló mintasorokat pecsételtek rá, végül szintelen mázat kapott, és a perem indítása alatt még egy zöld mázcsíkkal díszítették. Kisebb pohárhoz tartozhatott (9. kép 3).

Az említett néhány tárgyon kívül még két darab volt viszonylag jól azonosítható. Az egyik egy vörös anyagú, külső oldalán fehér angóban fényes, zöld mázas korsó aljtöredéke, mely egyébként eléggé elterjedt a 17–18. században, csak ebben a leletanyagban számít ritkaságnak (9. kép 4). A másik, egy barnászöld anyagú edény oldaltöredéke a perem indításával. Ennek érdekessége a kívülről a perem alá rögzített, ujjbenyomással díszített, hasáb alakú fül(?), illetve, hogy csak a perem belső oldalát borítja fehér angó és azon szintelen máz. Az edény formája nemigen helyezhető el a meg-

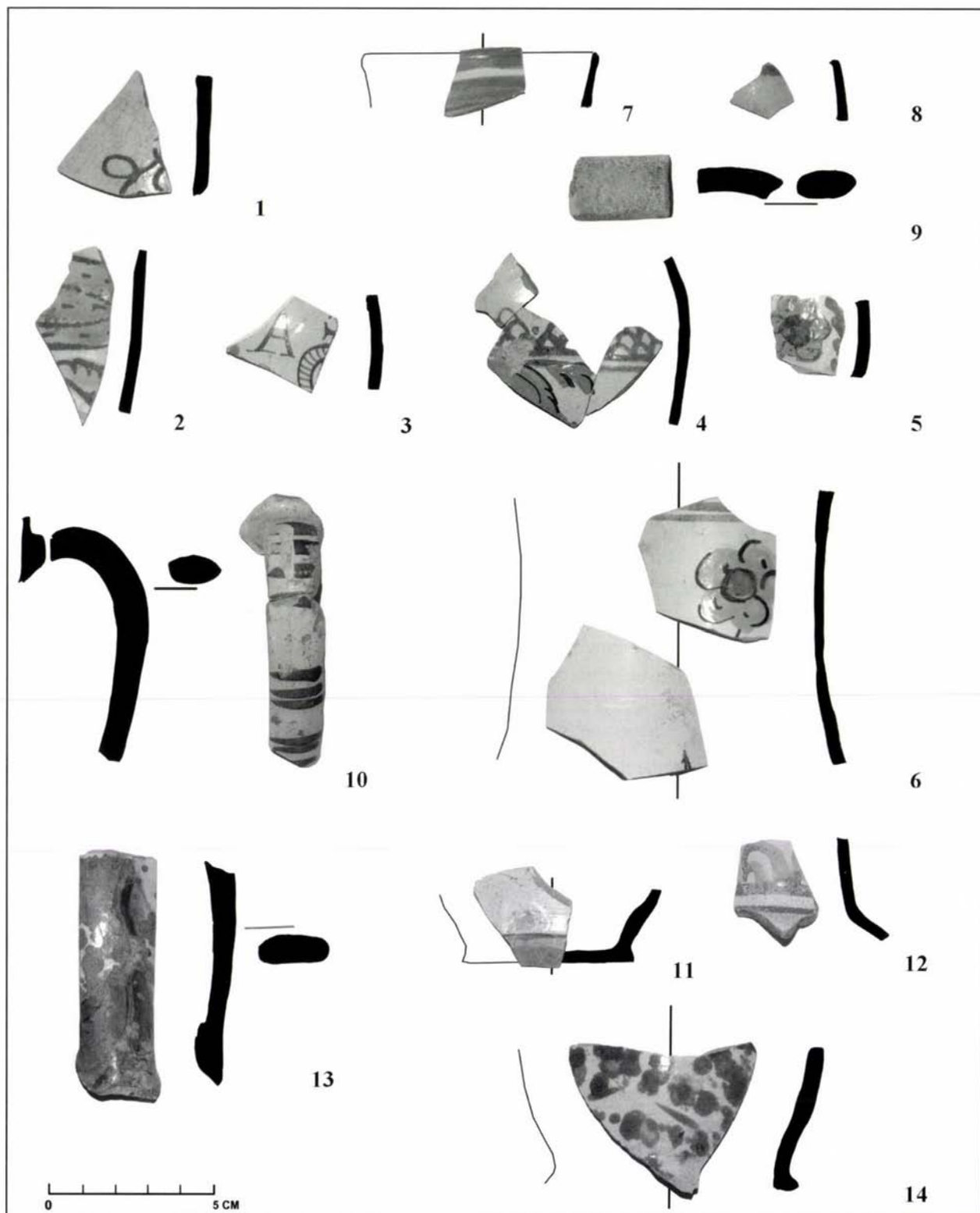
szokott típusok között, de a perem szélessége és viszonylagos lapossága miatt valószínűleg éjjeliedény lehetett (9. kép 5).

Ónmázas folyadéktárolók

Valamivel nagyobb számban képviseltetik magukat, bár szintén nem számítanak gyakran a feldolgozott leletanyagban az ónmázas folyadéktárolók töredékei (10. kép 1–14). Mivel kevert rétegekből kerültek elő, így sajnos keltezésükre csak tágabb határokon belül van lehetőség, ráadásul többségük igen kicsi töredék, ezért formakincsük is csak valószínűsíthető. Leginkább a máz fölötti festés stílusának vizsgálata nyújthat valamilyen kutatási támpontot.

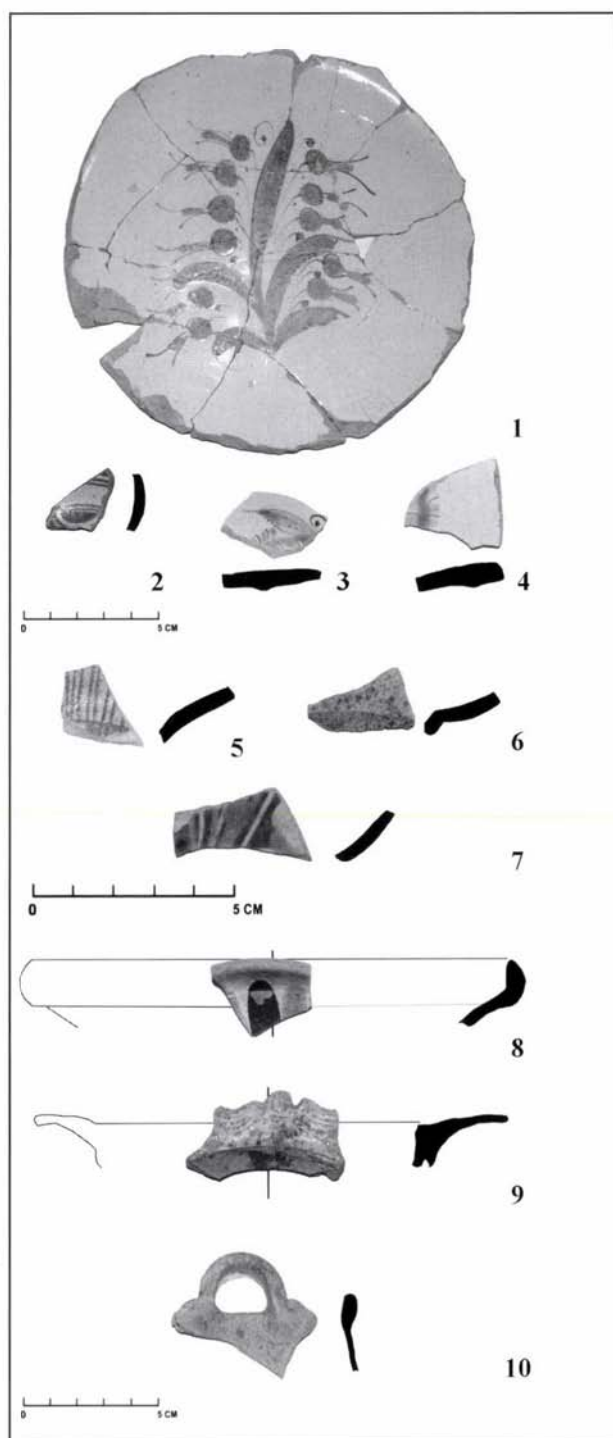
Klasszikus, habán stílusban díszített töredék igen kevés került elő. Ezek anyaga halvány vörös, keményre égetett. Két darab a lelőköri körülményei alapján viszonylag korainak, 17. századnak tűnik. Mindkettő igen kopott, sokat használt, mázuk szinte fénytelen. Az egyik egy koszorú részlete látható, fehér alapon feketével kontúrozva, halványzölddel kitöltve, a másikon egy virág részlete, feketével kontúrozva, halványlilával kitöltve (10. kép 1, 5). A koszorúmotívumhoz számos késői, 17. század végi–18. századi párhuzamot találhatunk, bár ezeken az ábrázolás sematikusabb. (KATONA 1974, 176; GAÁL 2010, 450, 14. t. 15–16; BIKIĆ 2012, 219, Fig. 13). A harmadik töredéken egy A betű és talán egy keresztábrázolás részlete látható (10. kép 6). Anyaguk alapján ebbe a csoportba lehetett még sorolni néhány egyszerű kékre illetve egy halványlilára festett mázas darabot is (10. kép 2–4).

Egy gömbös vagy ovális testű korsó oldalából maradt meg a legtöbb, ezen a legjellegzetesebb, fehér alapon kék alapminták, illetve feketével kontúrozott, sárgával és kézzel kitöltött növényi motívumok bukkannak fel. A díszítő sávot lezáró ívsorok és az alattuk húzódó vízszintes csíkokból indított minta több, 17. század legvégére, 18. század elejére keltezhető, hasonló formájú edényen is megtalálható.

10. kép Ónmázas folyadéktárolók töredékei. 1–2: S2503; 3–5: S2391; 6: S2414; 7, 9, 11: S2064; 8, 12: S2417; 10: S2033; 13: S2487; 14: S2175.

Abb. 10 Fragmente von zinnglasierten Flüssigkeitsgefäßen. 1–2: S2503; 3–5: S2391; 6: S2414; 7, 9, 11: S2064; 8, 12: S2417; 10: S2033; 13: S2487; 14: S2175.

11. kép Ón- és ólomházas tálak és tányérok töredékei. 1, 3–4: S2414; 2: S2033; 5–6: S2134; 7: S2391; 8–9: S2039; 10: S2038-S2062.

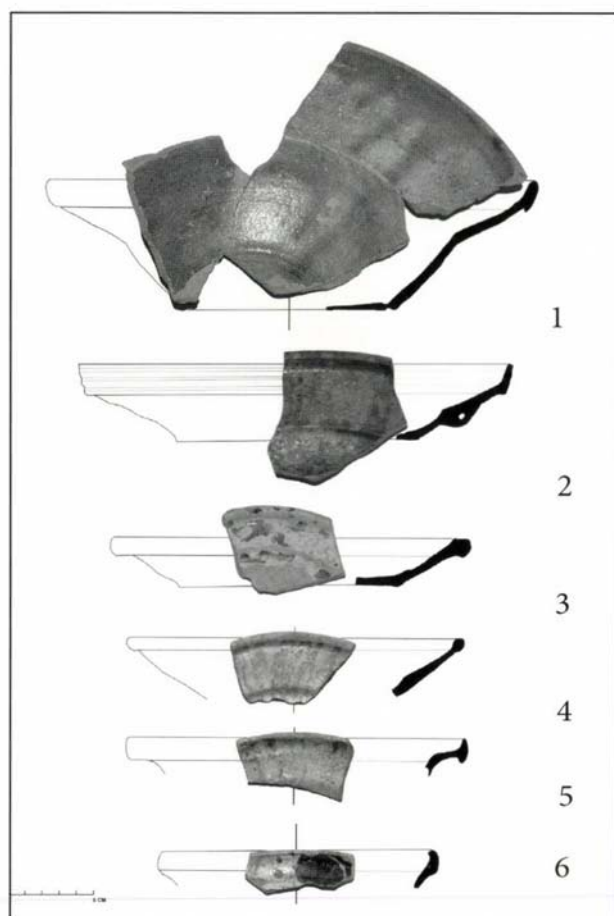
Abb. 11 Fragmente von zinn- und bleiglasierten Schüsseln und Tellern. 1, 3–4: S2414; 2: S2033; 5–6: S2134; 7: S2391; 8–9: S2039; 10: S2038-S2062.

(KOZÁK 1964, 231, 13. kép; HABAN MYTH 2007, 49, Kat. 60; 51, Kat. 63). Még egy, ugyanilyen színekkel díszített, apró oldaltöredéket sorolhatunk ide (10. kép 7–8). Ugyanennek a típusnak késői utánérzését fedezhetjük fel egy, vékonyfalú, kifejezetten keményre égetett, téglavörös, semmilyen látható szemcsét nem tartalmazó anyagú, nagyon jó minőségű, egyenletesen eloszló mázú, hosszú, hengeres nyakú kancsó díszítésén, melynek kontextusa a 19. századi keltezését sem zárja ki (10. kép 10).

Az ónmázás kerámia többsége anyagában és díszítésében is különbözik az eddig leírtaktól. Ezek kifejezetten világos, puha, könnyen karcoló anyagúak, mely apró, fekete szemcséket tartalmaz. Az edények jelentős része valószínűleg szélesebb szájú folyadéktároló volt, viszonylag vékony, ovális átmetszetű füllel, melyet néha keresztben (tehát nem hosszában, mint a mázatlan korsókét) átfűrtak. Ez feltehetően más anyagból készült fedél rögzítésére szolgálhatott. Díszítésükből eltűnt a fekete kontúrozás, általában kézzel festettek. A motívumok ritkán egyszerű, ornamentikus elemek (10. kép 12), legtöbbször csak vízszintesen körbefutó vagy a füleken sorakozó, keskeny csíkok (10. kép 9, 11), illetve előfordulnak még fröcskölt és márványozott minták is (10. kép 13–14). Legutóbb V. Bikić közölt Belgrádból egy nagyobb, ilyen jellegű, 18. századi leletanyagot, azonban ez a távoli lelőhely inkább csak a típus széleskörű, közép- és kelet-európai elterjedését mutatja (Bikić 2012, 215, Fig. 8. a–b). Valószínűleg a mai Magyarország területén is több helyen megtalálható, azonban a késői anyagok közlésének hiánya egyelőre megakadályozza a párhuzamok feltérképezését (GAÁL 2010, 449, 13. t. 5).

Asztali kerámia

A feldolgozott pápai leletanyagból a tálak és tányérok sorolhatók egyértelműen ebbe a csoportba, melyek igen nagy formai és díszítésbeli változatosságot mutatnak. Mivel az alapforma

12. kép Ólomházas tálak és tányérok töredékei.
1: S2092; 2: S2414; 3: S2417; 4: S2391; 5: S2175;
6: S2161.

Abb. 12 Fragmente von bleiglasierten Schüsseln
und Tellern. 1: S2092; 2: S2414; 3: S2417;
4: S2391; 5: S2175; 6: S2161.

felbukkanása viszonylag késői, ez egyike a régészeti irodalomban legkevésbé feldolgozott típuscsoportoknak. Emiatt az egyes változatok származási helyét, pontos keltezését meghatározni egyelőre csak ritkán lehet.

Ónmázás tányérok

Az ónmázás tányérok töredékei igen kis számban a 18. században záródó egységekből és a felső, kevert rétegekből kerültek elő (11. kép 1–4).

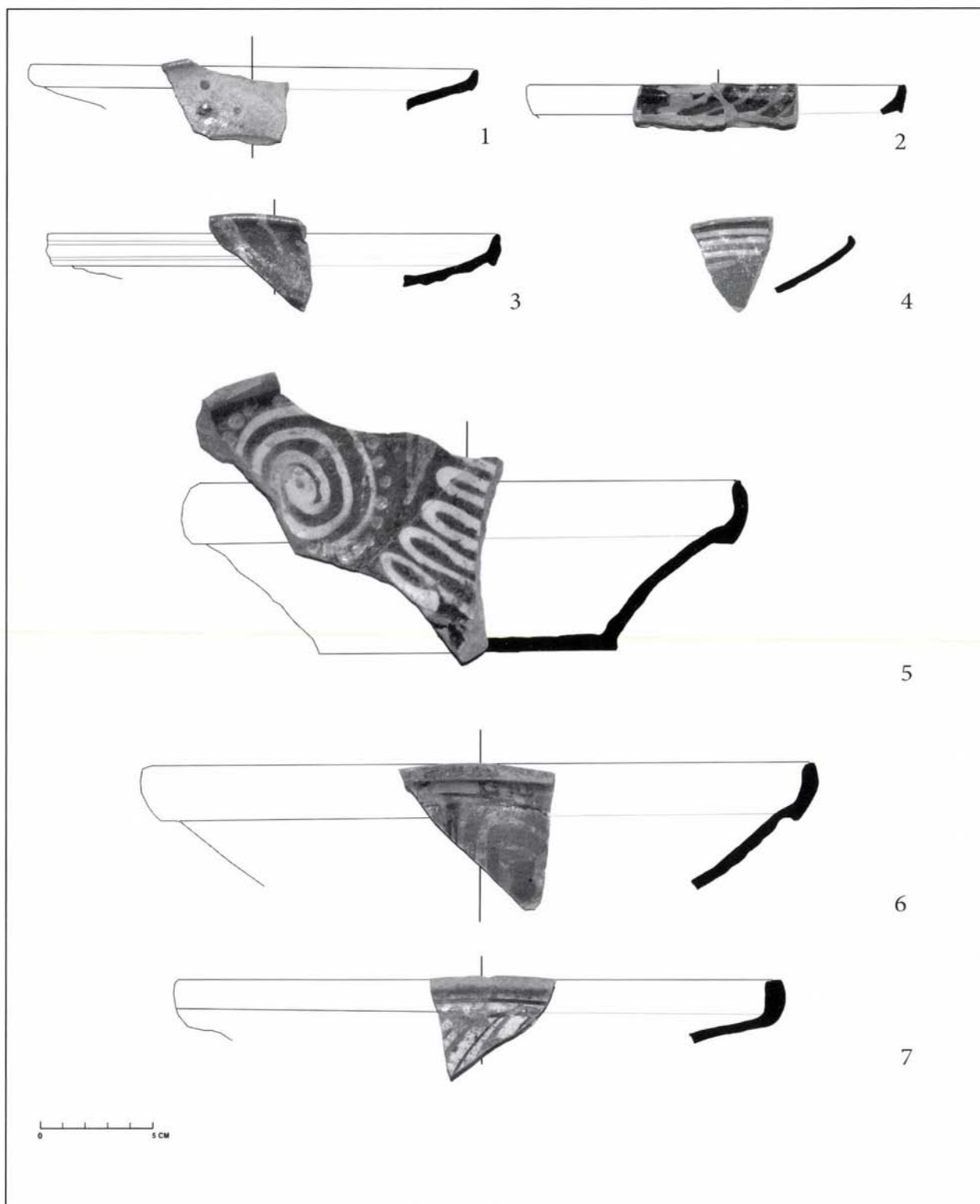
Import és egyedi tálak és tányérok

Csakúgy, mint a folyadéktárolók esetében,

itt is akadt néhány olyan töredék, melyeket nem lehetett általános típusokba sorolni. Egy korai, import darab a 17. századi rétegből származik. Ez egy zöld, vörös és sötétbarna színű, vékonyan írókázott csíkokkal díszített fehér, finoman iszapolt anyagú tányér kihajló peremtöredéke (11. kép 5). Holl Imre ezt a típust azonos csoportba sorolta a pöttyös díszítésű korsókkal, bajorországi, straubingi eredetet valószínűsítve. Gaál Attila Szekszárd Újpalánkról közölt egy ilyen tálát, felsorolva ismert párhuzamait. Ezek és az edény előkerülési helye alapján ő 17. század végi használatot valószínűsített, ellentétben Holl Imrével, aki a 17. század első harmadára tette e tárgyak gyártását és az országba érkezését. (HOLL 2005, 91–93, Abb. 52. 1, 3; GAÁL 2010, 404–405, 439, 3. t. 1–2). Erre az ellentmondásra a tál jó minősége adhat feloldást, az ilyen, díszkerámiának is tekinthető edényeket ugyanis sokszor generációkon keresztül használták. Ugyanebből a rétegből került elő egy sárgásfehér, szintén finom anyagú, kisebb tányér töredéke, amely belső oldalán világos angób alapon fröcskölt, barnáslila mázzal díszített, majd szintelen mázzal borított. Bár pontos párhuzama egyelőre nem ismert, vélhetően ez sem a környéken készült (11. kép 6).

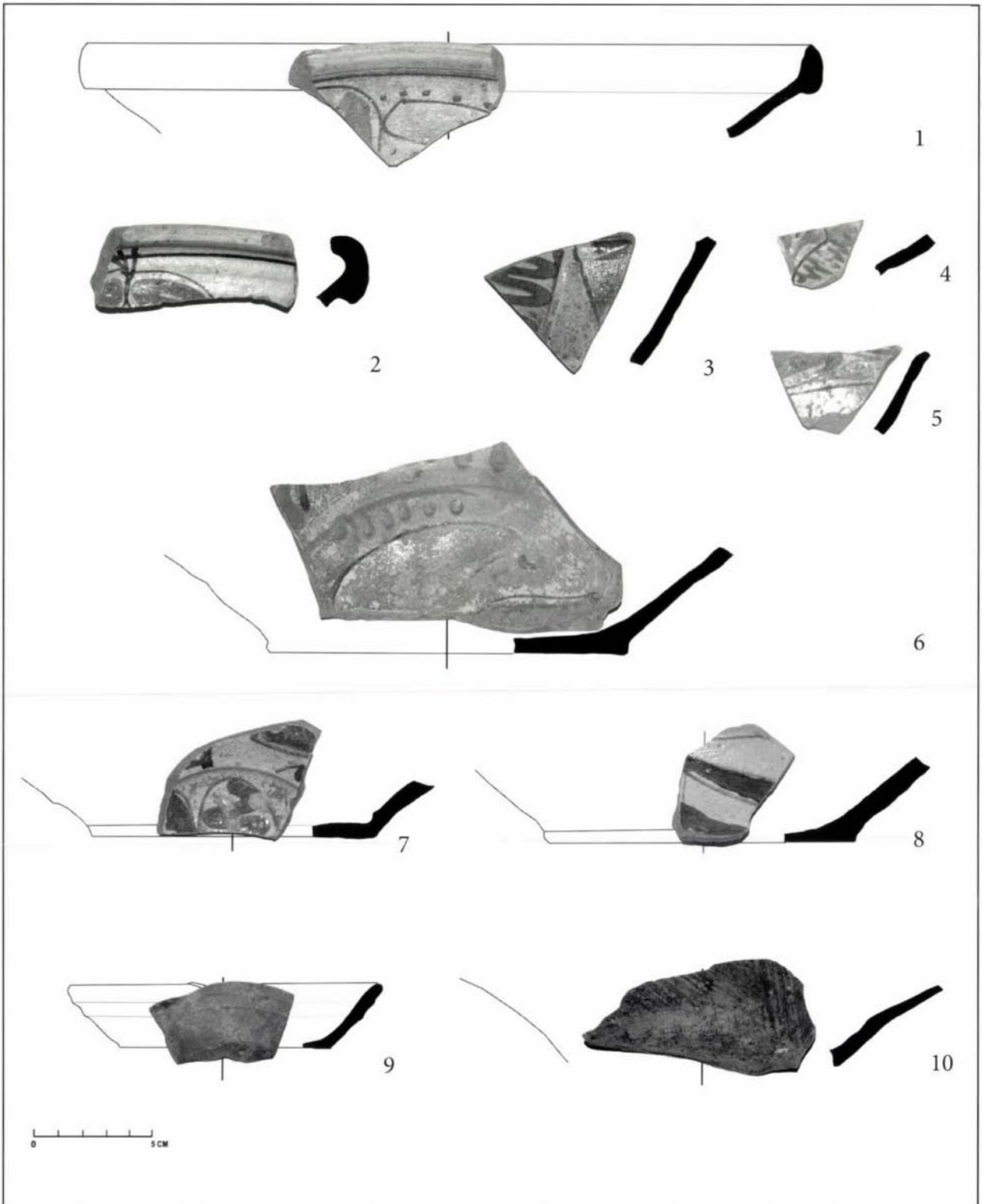
Akad néhány 18. századra keltezhető, a többitől különböző táltöredék is. Ezek közül egyet lehetett jó azonosítani, egy csorgatott mázas, azaz „sásleveles” díszítésű peremet (11. kép 8). Ezt a típust Gerelyes Ibolya a 18. század elejére keltezte, a tabáni leletek alapján a visszafoglalás után betelepülő, rác lakossághoz kötötte. Ilyen tálakat az ugodi vár feltárása során is találtak. (GERELYES 1985, 234, 8. ábra; 236, 10. ábra; 237, 11. ábra; BENDA 2006, 106, 5. kép. MITHAY 1988a, 78, 22. ábra 4–5).

Igen finom, világossárga színű anyagával határozottan elkülönül a többitől egy fekete alapon írókázott díszű töredék (11. kép 7). Két másik darab pedig érdekes fülmegoldásával emelkedik ki: az egyik vízszintes állású, préseléssel készült, rajta angyalfej látható, még a másik füle függőleges állású, ívelt. Mindkét edény-

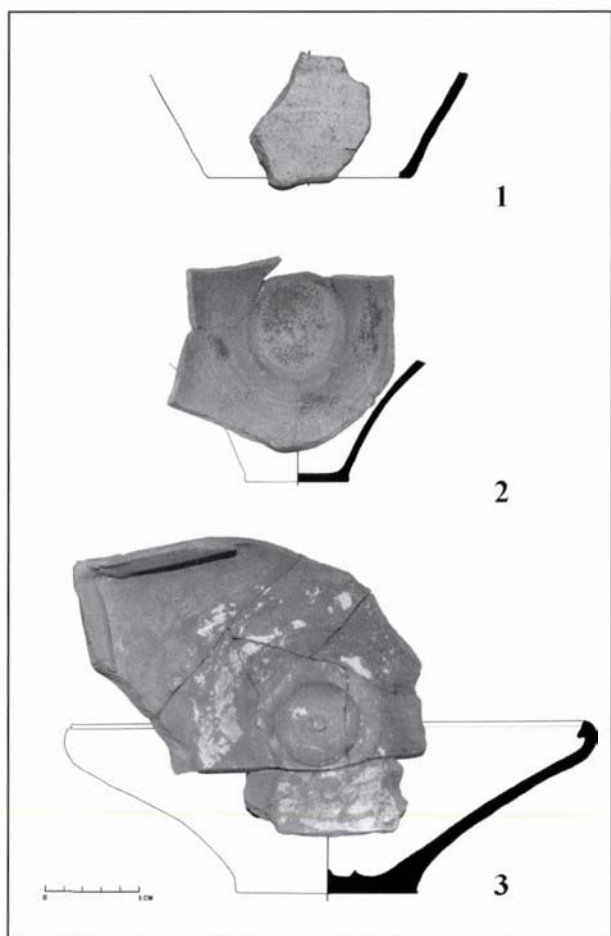
13. kép Ólomházas tálak és tányérok töredékei. 1: S2118; 2: S2487; 3, 6: S2161; 4–5: S2391; 7: S2039.

Abb. 13 Fragmente von bleiglasierten Schüsseln und Tellern. 1: S2118; 2: S2487; 3, 6: S2161; 4–5: S2391; 7: S2039.

14. kép Ólommázás tálak és tányérok töredékei. 1, 3: S2487; 2: S2414; 4–5: S2039; 6, 10: S2038-S2062; 7: S2161; 8: S2391; 9: S2092.

Abb. 14 Fragmente von bleiglasierten Schüsseln und Tellern. 1, 3: S2487; 2: S2414; 4–5: S2039; 6, 10: S2038-S2062; 7: S2161; 8: S2391; 9: S2092.

15. kép Kályhaszemek töredékei. 1: S2061; 2: S2414; 3: S2064.

Abb. 15 Ofenkachelfragmente. 1: S2061; 2: S2414; 3: S2064.

nek csak a felső részét borítja vastag angóbon ólommáz (11. kép 9–10). Valószínűleg speciális funkcióval bírtak, azonban pontos formájuk ismerete nélkül ez nem azonosítható. Az angyalfejes töredékhez igen közeli, de részletesebb kivitelezésű, zöld mázas fültöredék került elő egy a budai Szent György téren feltárt, alapvetően török kori betöltésű gödör felső, későbbi leletanyagot is tartalmazó betöltési rétegéből.²¹

Mázás tál- és tányértípusok

A nagyobb tömegben jelenlévő tál- és tányértípusok egy-egy kivételtől eltekintve (pl. 12. kép 3), egységesen keményre, barnászörösre égő agyagból készültek, mely enyhén meszes

volt, és kevés, apró szemű csillámos homokot tartalmazott. Részformáik, méretük igen változatos, peremátmérőik 15–35 cm között változnak, falvastagságuk 0,4–0,6 cm. Külső oldaluk mázatlan, díszítetlen. Szinte mindegyikük belső oldalát világos angóbbal vonták be, ezután pedig számos különböző módon díszítették őket.

A legegyszerűbbek az egyszínmázás darabok, ezek máza vastag, jó minőségű, néhol színátmenetes. Világos, sárgászöld és sárgásbarna árnyalatban találhatók meg (12. kép 1–3). A mázakkal való díszítés legalapvetőbb módját is előszeretettel alkalmazták, világos angóra zöld, sárga és barna színű mázakat csepegtettek, illetve a peremeket néha csikozták velük, majd színtelen mázzal vonták be az edényt (12. kép 4–6; 13. kép 1). Alkalmazták a folytatott angóbos technikát is, melyet tévesen folytatott mázasnak is szoktak nevezni. Ennek lényege, hogy a nyers edényfalra különféle mintákban (csikok, foltok), általában szabálytalanul angóbot folytatnak, majd ezt olyan mázzal vonják be, amely élesen elütő szint ad a bevont és a nyers felületen. A pápai daraboknak (13. kép 2–3) 18. század végi kontextusból számos jó párhuzama van, többek között Székesfehérvárról, Szekszárdról, a budai Vizivárosból és ausztriai lelőhelyekről is (Siklósi 2002, 118, 80. ábra ltsz: 82.82.1–4; 122, 84. ábra, ltsz: 82.66; Mészáros 1968, 36, 32. kép 1–3; Benda 2006, 307, 7. kép; Kaltenberger 2008, Taf. 13. 63).

Szintén igen jellegzetesek az írókázott díszítésű tálak és tányérok. Ezek közül a fekete alapon fehér és zöld (13. kép 5), valamint a vörös alapon fehérrel díszített (13. kép 4) változatokat néhány töredék képviseli csak, még a fehér alapon feketével kontúrozott, vörössel és zölddel kitöltött dekorációjú edények gyakrabban fordulnak elő. Ez utóbbiak motívumkincse igen jellegzetes, a pápai darabokon főleg nonfiguratív minták és növényi ornamentika (pl. gránátalma-motívum) tűnnek fel (13. kép 6–7; 14. kép 1–8). Viszonylag közeli lelőhelyekről (Ugod, Abda, Győr) ismertek olyan tálak és tál-töredékek, melyeken a motívumrészletek igen

hasonlítanak a pápaiakra. (MITHAY 1988a, 78, 22. ábra 1–2; 80, 24. ábra 1–10; 85, 28. ábra 12; SOPRONI 1981, 227, 5. t. 3–4; 237, 16. t. 6).

Redukált égetésű tányérok

Végül meg kell emlékeznünk egy igen ritka, ám szokatlan és jól felismerhető tányértípusról. Pápán mázatlan, redukált égetésű tányérok töredékei is előkerültek, melyek közül az egyik belső oldalán, ha nem is túl jól, de polírozott. A két tányér formája eltérő, így egyelőre úgy tűnik, egyedi darabokról van szó (14. kép 9–10). Budán, ugyanabból a Szent György téri gödörből, melyből az angyalfejés táltöredék származik, ugyancsak kikerültek egy ilyen edény töredékei, a betöltés 17. század végi, az 1686-os visszafoglalás után behordott részéből.²² A pápai leletanyagban az említetteken kívül nem találhatók mázatlan tányérok.

Kályhás anyag és pipa

A feldolgozott leletanyagban néhány középkori eredetű, zöld mázas kályhacsempétől eltekintve csak kevés, díszítetlen, szintén zöld mázas kályhacsempét, illetve nagyobb mennyiségű, oxidált és redukált égetéssel egyaránt készült, mázatlan, négyzetes tál alakú kályhaszemet említhetünk. Ezek belső oldalán gyakran mésznyomokat lehetett megfigyelni, néhány darab öblében pedig plasztikus díszítést is találhatunk (15. kép 1–3). Hasonló anyagszínű, peremkiképzésű és fröcskölt mézspöttyökkel valamint plasztikus dekorációval ellátott kályhaszemek Ozoráról ismertek. Ezek formája valamelyest eltér a pápaiaktól és a mész mellett vörös festéssel is díszítették azokat. Jelenleg az ozorai darabok jelentik legközelebbi, közölt, régészeti kontextusból származó párhuzamot. A 18. század utolsó harmadában használhatták őket, és a 19. század elején kerülhettek a földre, így keltezésük is igen közel esik a pápai pince betöltésének idejéhez. (VIZI 2011, 318–319; 313, 5. kép; 314, 6. kép; 316–317, 7–8. kép).

A korszakot tekintve meglehetősen szokat-

lan, de a csaknem 2800 db átnézett töredék között csupán egyetlen pipa volt. Ez egy mázatlan, vörös anyagú, polírozott, díszítetlen példány kéménytöredéke, a legegyszerűbb tömegáru képviselője.

Összefoglalás

A fentebb ismertetett, pápai kora újkori kerámiaanyagban viszonylag kevés, de jól azonosítható típus fordult elő. A konyhai kerámiáról általánosságában azt mondhatjuk, hogy tömegáru, és még nem is a legjobb minőségű. Nagyobb részét valószínűleg a helyi fazekasok készítették, akiknek jellegzetes mesterségbeli fogásait, gyakran elkövetett hibáit jól meg lehetett figyelni a vizsgált anyagban.

Bár viszonylag kevés, a kora újkor első szakaszára keltezhető egység leletanyaga került be a feldolgozásba, a pápai kerámiák alapján is igazolhatónak látszik az a már Budán is megfigyelt jelenség, hogy a 17. század első felében nagyobb változás következik be mind a kereskedelmi kapcsolatokat, mind a gyártott edénytípusokat illetően (KOLLÁTH 2012, 180–181).

A korai pápai anyag kapcsolatai – bár az egyértelműen máshonnan érkezett áru kevés – főleg Ausztria, Bajorország és a Magyar Királyság északi része felé mutatnak. A 18. századi leleteket illetően felmerülő fontos kérdés, hogy vajon az ónmázas edények más műhelyek termékei vagy szintén helyben gyártották azokat? Azt tudjuk, hogy a városban a 19. században még kőedény-gyártás is folyt, tehát nem elképzelhetetlen, hogy ilyen, munka- és anyagigényesebb darabokat is készítettek (ÁCS 1994, 365). A dunántúli települések közül a pápai darabok a székesfehérvári leletekkel mutatják a legszorosabb kapcsolatot, ennek azonban valószínűleg az, az egyszerű magyarázata, hogy eddig onnan közöltek nagyobb, ilyen korú leletanyagot. Könnyen elképzelhető, hogy sokkal közelebbiek lennének a sümegi, várpalotai vagy veszprémi párhuzamok, azonban e települések anyagi kultúrája egyelőre nagyrészt is-

meretlen a kutatás számára. A pápai leletanyag feldolgozása tehát legalább annyi kérdést felvet, mint amennyit megválaszol. A kerámiaanyag közreadása azonban közelebb viheti a kutatást

bizonyos típusok azonosításához és keltezéséhez, valamint kiindulópontként szolgálhat a Dunántúl kora újkori és újkori fazekasságának jobb megismeréséhez.

Jegyzetek

- 1 Ásatásvezetők: Mordovin Maxim, Kolláth Ágnes. A feltárások eredményeiről összefoglalóan ld. M. MORDOVIN, *Előzetes jelentés a Pápa–Fő téren végzett megelőző feltárások második és harmadik üteméről*. RégKut 2011. S.a.
- 2 Az Árpád-kori telep egy részletéről készülő tanulmány: HERBST A., *Egy Árpád-kori településrészlet feltárása a pápai Fő téren*. „A cserép igazat mond, ha helyette nem mi akarunk beszélni.” Regionalitás a középkori és a kora újkori kerámiában. (Szerk: Simonyi E.–Tomka G.) S.a.
- 3 A település piacáról először 1363-ban, majd 1383-ban emlékeztek meg az okleveles forrásokban. (MRT 4, 196; KUBINYI 1994, 49)
- 4 Az I–V. számú feltárási területeken 2011. nyarán dolgoztunk. Az I. képen látható, a VI. felület raszterébe nem illeszkedő szelvényeket a 2010. évi próbafeltárás során hozták létre. (Ásatásvezető: Szvath Márton. Az ásatásról ld. SZVATH 2010, 321–322.)
- 5 S2444: még a házak építése előtt keletkezett betöltési réteg; S2438–2441; S2378: állatsonttal teli járószintek.
- 6 S2092.
- 7 Kevert pincebetöltés: S2039; S2273; S2391; S2487. Zárt, korábbi leleteket tartalmazó réteg a betöltésben: S2503
- 8 A pince elbontásához tartozó további, bolygatatlan rétegek: S2012; S2015; S2033; S2161.
- 9 S2061; S2175; S2417; S2626.
- 10 Az eredetileg német nyelvű, a bécsi fazekasok számára készült céhlevél (1412–1431) többszörös átvételeiről részletesebben ld. KRESZ 1991, 22–23.
- 11 A korai, pl. 16. századi visegrádi (GERELYES 1987, 176, 7. kép 1, 3) vagy a 17. század első felére keltezhető budai (HOLL 2005, 51, Abb. 15. 1; 52, Abb. 16. 5), galléros peremű darabok között még elég gyakori az erősen hangsúlyozott perem.
- 12 Továbbá SZIKM Ltsz. 2009.102.2311.
- 13 Vö. 1. táblázat
- 14 Korai példány: KERAMISCHE BODENFUNDE 1982, 99 Kat. No. 140. Újkori darabok: KALTENBERGER 2000, 128 Taf. 3.
- 15 Az első ismert, ilyen díszítéssel ellátott, csákvári edény egy 1862-es évszámot viselő kancsó. (KRESZ 1987, 14.)
- 16 A székesfehérvári leletek leltári számai: 2009.106.2992, 2009.107.0685.
- 17 Egy oldaltörédeken megfigyelhető volt a textil lenyomata, mellyel bedörzsölték az edényt, így igazolhatóvá vált, hogy a kora újkorban is így végezték a polírozást.
- 18 Elsőként: GARÁDY 1944, 387.
- 19 Rendelkezünk arra nézve adatokkal, hogy a török veszély elől menekülve délvidéki családok is érkeztek Pápára, a bevándorlás mértéke azonban ismeretlen. (MORDOVIN s.a.)
- 20 A székesfehérvári darabok leltári számai: 2009.101.2356, 2009.102.2809.
- 21 Budapest I., Szent György tér, DNY-i terület, 98/1, “Nagy török gödör”. BTM ltsz. 723.
- 22 Budapest I., Szent György tér, DNY-i terület, 98/1, “Nagy török gödör”. BTM ltsz. 2012.287.637.1–2.

IRODALOM

A MESTER EMBEREK 2003

ÁCS 1994

A Mester Emberek jó rendtartása. Magyar nyelvű céhlevelek (1683–1719). Vissi Zs. (szerk.) Budapest 2003.

Ács A., *Fejezetek Pápa népeletéből. – Kapitel aus dem Volksleben der Stadt Pápa*. In: Kubinyi A. (szerk.), *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig*. Pápa 1994, 346–377.

- BALOGH–LÁSZLÓ
(manuscript) E. BALOGH–LÁSZLÓ, *Élet a salgói várban a kora újkorban. A salgói vár 16. századi kerámiaanyaga*. In: Simonyi E.–Tomka G. (szerk.), “A cserép igazat mond, ha helyette nem mi akarunk beszélni.” Regionalitás a középkori és a kora újkori kerámiában. Manuscript
- BENDA 2006 BENDA J., *18. századi fazekasműhely a Vizivárosban. – Eine Töpferwerkstatt in der Budaer Wasserstadt des 18. Jahrhunderts*. BudRég 40 (2006) 295–311.
- BERTALAN 2004 V.-NÉ BERTALAN, *Török, illetve törökkori kerámia Óbudáról. – Türkische bzw. türkenzeitliche Keramik aus Óbuda (Alt-Ofen)*. BudRég 38 (2004) 51–67.
- BIKIĆ 2012 V. BIKIĆ, *The Haban Pottery from the Belgrade Fortress: Archaeological Context, Chronology, Decorative Design*. Starinar 42 (2012) 205–227.
- FERENCZ 1994 FERENCZ K., *Pápa és tágabb környékének földtörténeti és földrajzi ismertetése. – Naturverhältnisse von Pápas weiterer Umgebung*. In: Kubinyi A. (szerk.), *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig*. Pápa 1994, 11–19.
- FÜLÖP 1994 M. FÜLÖP É., *A pápa–ugod–devecseri Esterházy-uradalom megszervezése és gazdálkodása a 18. század folyamán. – Die Organisierung und die Bewirtschaftung des Esterházy-Herrschaftsguts von Pápa–Ugod–Devecser im 18. Jahrhundert*. In: Kubinyi A. (szerk.), *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig*. Pápa 1994, 143–199.
- GAÁL 2010 GAÁL A., *Kerámia leletek a Szekszárd–palánki török palánkvár (Jeni palanka) területéről és feltárásából. – Freigelegte Keramikfunde vom Gebiet der türkischen Plankenburg Szekszárd–Palánk (Jeni Palanka)*. WMMÉ 32 (2010) 401–452.
- GARÁDY 1944 GARÁDY S., *Agyagművesség. – Budapest története a török korban*. Fekete L. (szerk.), Budapest 1944, 382–401.
- GERELYES 1985 GERELYES I., *Adatok a tabáni török díszkerámia keltezéséhez és etnikai hátteréhez. – Data on the Chronology and Ethnic Background of Decorated Turkish Ceramics in the Tabán (Buda)*. FolArch 36 (1985) 223–247.
- GERELYES–FELD 1986 GERELYES I.–FELD I., *Hóдолtság kori leletegyüttesek az ozorai várkastélyból. – Fundkomplexe des Burgschlosses von Ozora aus der Zeit der Türkenherrschaft*. ComArchHung 1986, 141–186.
- GERELYES 1987 GERELYES I., *Török kerámia a visegrádi Alsóvárból. – Turkish Ceramics from Alsóvár in Visegrád*. ComArchHung 1987, 167–176.
- HABAN MYTH 2007 *Haban Myth. 1593–1738* Réti L.(ed.) Budapest 2007.
- HARIS 1992 HARIS A., *Pápa a 18. században. Egy barokk városkép kialakulásának folyamata. – Pápa im 18. Jahrhundert. Entstehung eines Barockstadtbildes*. PÁMÉ 3–4. (1992) 123–138.

- HARIS 1994 HARIS A., *A települések halmazától a városig. – Von den Anhäufungen der Siedlungen bis zur Stadt.* In: Kubinyi A. (szerk.), *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig.* Pápa 1994, 26–44.
- HARIS 1998 HARIS A., *Telkek és tulajdonosok. A pápai „Hoszu utza” krónikája a 17–18. században. (Pächter und Besitzer. Chronik der „langen Gasse” in Pápa in den 17–18. Jahrhunderten.)* Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. *Tanulmányok.* Bardoly I.–László Cs. (szerk.) Budapest 1998, 343–372.
- HATHÁZI–KOVÁCS 1996 HATHÁZI G.–KOVÁCS Gy., *A váli gótikus templomtorony. Adatok Vál 14–17. századi történetéhez.* IKMK Ser. B, No. 6. Székesfehérvár 1996.
- HOLL 1973 HOLL I., *Sopron középkori városfalai IV. – Les murs médiévaux de l’enceinte de Sopron IV.* ArchÉrt 100 (1973) 180–207.
- HOLL 1992 HOLL I., *Kőszeg vára a középkorban. – Die Burg von Kőszeg im Mittelalter.* Budapest 1992.
- HOLL 2005 HOLL I., *Fundkomplexe des 15–17. Jahrhunderts aus dem Burgpalast von Buda.* VAH 17. Budapest 2005.
- IGAZ–KRESZ 1965 IGAZ M.–KRESZ M., *A népi cserépedények szakterminológiája. – Fachausdrücke der Volkskeramik.* NÉrt 47 (1965) 87–131.
- KALTENBERGER 2000 A. KALTENBERGER, *Das Fundmaterial der Grabung Wien 3, Eslarngasse 20.* Fundort Wien 3 (2000) 104–145.
- KALTENBERGER 2008 A. KALTENBERGER, *Die neuzeitliche Keramik aus den Grabungen Wien 1, Michaelerplatz (1990/1991).* Fundort Wien 11 (2008) 144–240.
- KATONA 1974 KATONA I., *A habán kerámia Magyarországon.* Budapest 1974.
- KEMECSI 2006 KEMECSI I., *A tatai fazekasok szervezeteinek története. – History of Potters’ Organization in Tata.* In: Holló Sz. A.–Szulovszky J. (szerk.), *Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében.* Budapest–Veszprém 2006, 115–126.
- KERAMISCHEM BODENFUNDE 1982 *Keramische Bodenfunde aus Wien. Mittelalter–Neuzeit.* O. Harl (Hrsg.) Wien 1982.
- KOLLÁTH 2012 KOLLÁTH Á., *Két kora újkori kerámia leletgyűttes a budai Szent György térről. – The Early New Age Pottery of Two Find Complexes from the Szent György Square of Buda.* BudRég 45 (2012) 169–194.
- KÖRMENDI 1988 KÖRMENDI G., *A tatai fazekasság története.* Tatabánya 1988.
- KOVÁCS 1984 KOVÁCS Gy., *Török kerámia Szolnokon. – Turkish Pottery from Szolnok.* Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 30–31. Szolnok 1984.
- KOVÁCS 2001 Gy. KOVÁCS, *Ceramic Finds from the Bajcsa Fort.* Acta ArchHung 52 (2001) 195–221.
- KOZÁK 1964 KOZÁK K., *Évszámok habán kancsók és kétfejű sasos kályhacsempék a sümegi várból. – Mit Jahreszahl datierte Habanenkrüge und Kacheln mit Doppelkopfadler aus der Burg von Sümeg.* VMMK 2 (1964) 231–247.

- KOZÁK 1966 KOZÁK K., *A sümegi és a szigligeti vár XVII. századvégi kerámiája. – Die Keramik vom Ende des 17-ten Jahrhunderts der Schlösser von Sümeg und Szigliget.* VMMK 5 (1966) 81–89.
- KRESZ 1960 KRESZ M., *Fazekas, korsós, tálas. Néhány szempont fazekasközpontjaink kutatásához és összehasonlításához. – Potter, Jugmaker, Dishmaker. Some Contributions to the Research and Comparison of Hungarian Pottery Works.* Ethn LXXI (1960) 296–379.
- KRESZ 1987 KRESZ M., *A csákvári fazekasság.* Székesfehérvár 1987.
- KRESZ 1991 KRESZ M., *Magyar fazekasművészet.* Novi Sad 1991.
- KUBINYI 1994 KUBINYI A., *A középkori Pápa. – Pápa im Mittelalter.* In: Kubinyi A. (szerk.), *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig.* Pápa 1994, 45–76.
- LÁZÁR 1986 LÁZÁR S., *Az egeri vár törökkori magyar cserépedényei. – Ungarische Töpferwaren der Burg von Eger aus der Türkenzeit.* Agria 22 (1986) 35–63.
- MÉSZÁROS 1968 MÉSZÁROS GY., *Szekszárd és környéke törökös diszítésű kerámiai emlékei.* Szekszárd 1968.
- MITHAY 1988 MITHAY S., *Beszámoló a pápai várkastélynál végzett régészeti ásatásokról. – Bericht über die Ausgrabungen im Bereich des Schlosses von Pápa.* PáMÉ 1 (1988) 37–51.
- MITHAY 1988a MITHAY S., *Az ugodi vár feltárásának eredményei. – Die Burg von Ugod.* PáMÉ 1 (1988) 53–97.
- MITHAY 1989 MITHAY S., *Adatok a pápai római-katolikus plébániatemplom történetéhez. – Beiträge zur Geschichte der römisch-katolischen Pfarrkirche aus Pápa.* Veszprémi Történelmi Tár 1. (1989) 105–108.
- MRT 4 DAX M., ÉRY I.–MITHAY S.–S. PALÁGYI SZ.–TORMA L., *Veszprém megye régészeti topográfiája. A pápai és zirci járás.* Magyarország Régészeti Topográfiája 4. Budapest, 1972.
- PARÁDI 1963 PARÁDI N., *A magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (11–17. század). – Münzfunde hortende mittelalterliche Gefässe in Ungarn (11–17. Jh.)* ArchÉrt 90 (1963) 205–251.
- RÓZSÁS 2004 RÓZSÁS M., *18–19. századi kerámia- és üvegleletek Barcsról. – Ceramics and Glass Finds from Barcs from the Age of the 18th–19th Centuries.* In: Mészáros Á. (szerk.), *Gyökerek. A Dráva Múzeum Tanulmánykötete 2004.* Barcs 2004, 61–85.
- SIKLÓSI 1982 SIKLÓSI Gy., *Török konyha Isztolni Belgrád belvárosából.* Székesfehérvár 1982.
- SIKLÓSI 1999 SIKLÓSI Gy., *Székesfehérvár – Palotai kapu (Szület kapu, Alsóvárosi kapu, Rác kapu).* IKMK Ser. A. No. 36. Székesfehérvár 1999.
- SIKLÓSI 2002 SIKLÓSI Gy., *Egy székesfehérvári fogadó 18–19. századi üveg- és kerámiaanyaga.* IKMK Ser. A. No. 37. Budapest 2002.
- SOPRONI 1981 SOPRONI O., *A magyar művészi kerámia születése. A török hódoltság kerámiája. – Leadglazed Turkish and Hungarian from the Time of the Turkish Occupation in Hungary.* Budapest [1981].

- SZAKÁLY 1994 SZAKÁLY F., *Pápa a török korban. – Pápa während der Türkenzeit (1526-1686)*. In: Kubinyi A. (szerk.), *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig*. Pápa 1994, 77–122.
- SZŐKE 1974 SZŐKE B. M., *Leletmentő ásatás az ún. Teleki–laktanya udvarán*. *Arrabona* 16 (1974) 75–99.
- SZŐKE–SZÖNYI–TOMKA 1978-1979 B. M. SZŐKE–E. T. SZÖNYI–P. TOMKA, *Ausgrabungen auf dem Káptalandomb in Győr (Jahresbericht 1976)*. *MittArchInst* 8-9 (1978-1979) 137–142; 373–380.
- SZVATH 2010 SZVATH M., *Pápa–Fő tér*. *RégKut* 2010 (2012) 321–322.
- TOMKA 1999 TOMKA G., *Közép- és kora újkori településrészlet Mohi mezőváros belterületének peremén. (Jelentés az M30-as autótűt 41-es lelőhelye I. és IV. munkahelyének feltárásából.) – Mittelalterliche und Frühneuzeitliche Siedlungsspuren am Rand des inneren Gebietes des Markt Mohi. Bericht über die archäologischen Ausgrabungen vollgebracht am Fundorte M–30/41, Arbeitstelle I. und IV.* *HOMÉ* 37 (1999) 417–446.
- TOMKA 2003 G. TOMKA, *Finjans, Pipes, Grey Jugs. “Turkish” Objects in the Hungarian Fortresses of Borsod County*. I. Gerelyes–Gy. Kovács (eds), *Archaeology of the Ottoman Period in Hungary*. *OpHung* 3. Budapest 2003, 311–320.
- TOMKA 2011 TOMKA G., *Beszámoló az Árpás és Mórchida határában 1998 tavaszán végzett régészeti megfigyelésről. – Report on the Archaeological Observations at Árpás and Mórchida in the Spring of 1998*. *Arrabona* 49 (2011) 323–358.
- VIZI 2011 VIZI M., *Újkori kályha darabjai az ozorai várkastély régészeti feltárásából*. In: Terei Gy.–Kovács Gy.–Domokos Gy.–Miklós Zs.–Mordovin M. (szerk.), *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*. Budapest 307–322.
- ZÁDOR 2004 ZÁDOR J., *Régészeti adatok a török kori Pestről. – Archaeological Data from the City of Pest in the Turkish Period*. *BudRég* 38 (2004) 217–227.

KERAMIKTYPEN IN PÁPA AUS DEM 16.-19. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Am Hauptplatz von Pápa (Pápa Fő tér) wurden im Jahre 2011 auf einem Areal von insgesamt 1771 m² Forschungen durchgeführt. Während der Arbeiten wurden von der Arpadenzeit bis zum 20. Jh. datierbare Funde freigelegt und Umstände beobachtet. Die Vorzeit und die Römerzeit wurden durch Streufunde

vertreten. Der Aufsatz stellt die ersten Ergebnisse über den in großer Menge zum Vorschein gekommenen Keramikstoff aus der frühen Neuzeit und der Neuzeit dar. Bis jetzt wurden 2770 Scherbenstücke aus dem Fundmaterial des Forschungsareals VI bearbeitet, welches sich in der Mitte des Hauptplatzes erstreckt. Auf dem

Areal wurden die Überreste des Gutshofkellers Esterházy aus dem 17.–18. Jh., Hausdetails aus dem 16.–17. Jh. freigelegt, die zur in mehreren Perioden erfolgten Bebauung des Platzes gehörten. Es wurden Gehflächen vom 16.–18. Jh. und die zwischen ihnen befindlichen Aufschüttungsschichten, sowie einige obere, gemischte Schichten ausgegraben (Abb. 1; Tabelle 1).

Die freigelegten Keramikfunde können zu relativ wenigen, aber leicht isolierbaren Typen gezählt werden. Beide Gegenstandsgruppen wurden auf der Töpferscheibe schnell gedreht hergestellt, nur zu einigen Verzierungen wurden andere Techniken verwendet.

Die Topfscherben machten die überwiegende Mehrzahl der Küchenkeramik aus. Unter den innen bleiglasierten Exemplaren sind die frühen und späten Exemplare gut isoliert. Die „fassförmigen“ Gefäße gelbrotten Materials, mit verdicktem Rand außen mit einer waagerechten Rinne, oder mit zwei Rinnen, eventuell mit diagonalen untiefen Rinnen verziert, bilden eine typische Gruppe unter den frühen Exemplaren (Abb. 2, 1–3). Unter Fundumständen aus dem 16.–17. Jh. kamen auch einige, lieber für den Nordteil des Landes typische Fragmente aus hellem, gelbweißem Material, mit geradem Rand vor (Abb. 2, 4–6). Aber der vorherrschende glasierte Topftyp war immerhin der Gefäßtyp aus gelbem oder rötlichem Material, mit Kragenrand, mit waagerechten Rinnen, der bis zum 20. Jh. für Transdanubien typisch war. Man kann die Veränderungen der Teilformen zwischen den frühen und späten Stücken auch hier beobachten (Abb. 2–3). Wahrscheinlich aus dem 19. Jh. stammt das Fragment eines typischen sog. „gestreiften Topfes von Csákvár“ (Abb. 3, 2). Unter den glasurlosen Töpfen kamen einige durch Reduktionsbrand hergestellte Graphitkeramikstücke „österreichischen Typs“ vor (Abb. 4, 1–3), aber die Mehrzahl der Stücke war durch Oxidationsbrand oder durch Reduktionsbrand hergestelltes Produkt mit gewölbtem Rand, aus ein wenig kieseligem Material (Abb. 4, 4–10). Zu diesen können auch die Fragmente

der innen glasierten Fussgefäße und der glasurlosen Deckel gezählt werden (Abb. 5).

Eine der typischsten Gruppen der Flüssigkeitsgefäße besteht aus glasurlosen, weiß bemalten Milchkrügen aus rotem Grundstoff, sie stammen aus dem 17.–18. Jh. Das eine Stück wurde mit bemalten Kreuzen und dem Namen MARIA versehen (Abb. 6). Ebenfalls mit Milchbearbeitung können einige glasurlose, durch Reduktionsbrand hergestellte Siebgefäßfragmente in Verbindung gebracht werden (Abb. 7, 1–2). Es sind auch sehr viele glasurlose Krugscherben zum Vorschein gekommen, die auch durch Oxidationsbrand und Reduktionsbrand hergestellt wurden. Diese hatten zwei Hauptvarianten, und zwar die Gefäße mit breitem zylindrischem Hals, und die mit engem Hals mit Henkelrand. Sie wurden oft poliert, und können mit großer Wahrscheinlichkeit für örtliche Produkte gehalten werden (Abb. 7, 3; Abb. 8, 10). Es kamen einige importierte bleiglasierte Flüssigkeitsgefäßfragmente, sowie mehrere mit Zinnglasur versehene Gefäße zum Vorschein. Unter den letzteren Stücken können zwei Gruppen abgesondert werden, eine, die im klassischen „Habener-Stil“ verziert wurde, und eine andere, die von jener im Material abweicht und viel einfacher verziert ist (Abb. 9.–10.).

Tafelkeramiken, verschiedene Schüsseln, Teller sind nur sehr fragmentarisch erhalten geblieben. Die zinnglasierten Stücke können ins 19. Jh. datiert werden. Einige Fragmente von Gefäßen aus dem 16.–17. Jh., die mit einer Kombination von Engoben und Bleiglasuren unterschiedlicher Farben reich variiert verziert wurden, gehörten vermutlich zu den Importwaren, aber bis jetzt kann man ihren Herstellungsort oder ihre genauere Datierung nicht bestimmen. Auch die Scherben von zwei glasurlosen, durch Reduktionsbrand hergestellten Tellern (der eine ist poliert) sind zum Vorschein gekommen, die keine Analogien aufweisen (Abb. 11–14).

Im Fundstoff befinden sich auch einige unverzierte, durch Oxidationsbrand und durch

Reduktionsbrand hergestellte, glasurlose, schüsselförmige Ofenkachelfragmente und ein Pfeifenfragment (Abb. 15).

Wenn man im Fundstoff von transdanubischen Siedlungen nach Analogien sucht, kann man beobachten, dass das Keramikfundmaterial von Pápa heute eine relativ enge Verbindung mit den Funden von Székesfehérvár zeigt, aber die Erklärung dafür ist wahrscheinlich ganz einfach: bis jetzt wurde nur von dort ein relativ großes Fundgut aus derselben Zeit veröffentlicht. Es ist durchaus möglich, dass

es viel nähere Analogien im Fundmaterial von Sümeg, Várpalota oder Veszprém gäbe, aber die materielle Kultur dieser Siedlungen ist für die Forschung bis jetzt zum größten Teil unbekannt. Die Veröffentlichung und Datierung der Keramiken von Pápa aus dem 16.–19. Jh. sind wichtige Beiträge für die Forschung zur Bestimmung und Datierung gewisser Typen, außerdem dienen sie als Ausgangspunkt für eine ausführlichere Beobachtung des frühneuzeitlichen und neuzeitlichen Töpferhandwerks in Transdanubien.

Á. Kolláth

Á. Kolláth
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
 Régészeti Intézet
Budapest, Úri u. 49.
H-1014
kollathagnes@gmail.com

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Acta ArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Acta MN	Acta Musei Napocensis, Cluj
AIIA	Annaurul Institutului de Istorie și Archeologie, Cluj
AKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
AMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
AncSoc	Ancient Society, Louvain
Antaeus–MittArchInst	Antaeus. Mitteilung des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest
AP	Arheološki Pregled, Beograd
AR	Arheologické Rozhledy, Praha
ArchA	Archaeologia Austriaca, Wien
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapest
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
ArchSlov Catalogi	Archaeologica Slovaca Catalogi, Bratislava
ARegia	Alba Regia, Székesfehérvár
AT	Antik Tanulmányok, Budapest
AV	Arheološki Vestnik, Ljubljana
BalKözl	Balácai Közlemények, Veszprém
BAR-IS	British Archaeological Reports International Series, Oxford
BHBl	Burgenländische Heimatblätter, Eisenstadt
BMMK	A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba
BRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Berlin
BudRég	Budapest Régiségei, Budapest
BVbl	Bayerische Vorgeschichtsblätter, München
Carnuntum Jb	Carnuntum Jahrbuch, Graz
ComArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
DMÉ	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
DissPann	Disertationes Pannonicae, Budapest
DolgSzeg	Dolgozatok, Szeged
EphN	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Ethn	Ethnographia, Budapest
FolArch	Folia Archaeologica, Budapest
Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
Fwien	Fundort Wien, Wien
GPM	Godišnik na Narodnija Archeologičeski Muzej Plovdiv, Plovdiv
HABES	Heidelberger Althistorische Studien, Stuttgart
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
IKMK	Az István Király Múzeum Közleményei, Székesfehérvár
JAMÉ	A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza

JPMÉ	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
JRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
JRMES	Journal of Roman Military Equipment Studies,
KEMMK	A Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei
MFME	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
MFME-StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
MIA	Materialy i Issledovanija po Archeologii SSSR, Moszkva
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest
MMMK	A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei
MPK	Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien
MUAG	Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Wien
NÉrt	Néprajzi Értesítő, Budapest
NKNT	Népi kultúra – Népi Társadalom, Budapest
OpHung	Opuscula Hungarica, Budapest
PáME	A Pápai Múzeum Értesítője, Pápa
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München
RCRF	Rei Cratrae Romanae Fautorum Acta, Tongres-München
RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapest
RégKut	Régészeti kutatások Magyarországon, Budapest
RégTan	Régészeti Tanulmányok, Budapest
RLÖ	Der Römische Limes in Österreich, Wien
RÖ	Römisches Österreich, Wien
SJ	Saalburg Jahrbuch, Berlin
SzKMÉ	A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve, Orosháza
SIA	Slovenska Arheologia, Bratislava
SprawA	Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław
SSz	Soproni Szemle, Sopron
StCom	Studia Comitatus, Budapest
ŠtZ	Študijné Zvesti Arheologického Ústavu Slovenskej Akademie Vied, Nitra
SzMMÉ	A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, Szolnok
VAH	Varia Archaeologica Hungariae, Budapest
VMMK	A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, Veszprém
VSZ	Vasi Szemle, Szombathely
WAS	Wiener Archäologische Studien, Wien
WMMÉ	A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd
ZM	Zalai Múzeum, Zalaegerszeg
ZSNM	Zbornik Slovénskeho Národného Múzea, Bratislava